

ISSN 1300-4689

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

YIL:41

SAYI:485

MAYIS 2018

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi
(Ulusal Hakemli Dergi)
ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü
Ömer BÜYÜKBAŞ

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ
Dr. Ahmet KAYASANDIK, Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Ü)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Ü)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü)
Prof. Dr. Kemal GÖDE (S. Demirel Ü'nden Emekli)
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Ü'nden Emekli)
Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Ü'nden Emekli)
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)
Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN (Erciyes Üniversitesi)
Mehmet ÇAYIRDAĞ (Erciyes Üniversitesinden Emekli)
Yaşar ELDEN (Erciyes Üniversitesi)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ
Telefon – Belgeç: 0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı
Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8
38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com
E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com
erciyesdergisi@mynet.com
alimgercel@gmail.com

YIL: 41 ★ SAYI: 485 ★ MAYIS, 2018

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Ateşoğlu'na Göre "Türklüğün En Büyük ve En Şuurlu Planı"
Alim GERÇEL, Mehmet BİLGEHAN.....1

Türk Kültürünün Ortak Ögesi: Kurt
Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ.....6

Pembe Günler (Şiir)
Prof. Dr. Önder Çağiran.....12

*Kırmılı Rahmi Divanı Mustafa Rahmi (? -27 Ramazan
1164/20 Ağustos 1751)*
Mustafa ASLAN.....13

Hikâyat-ı Musa Peygamber Aleyhi'selam
Dr. Ahmet KAYASANDIK.....20

Avrupa'nın Yahut Batı'nın Hidayeti Önlenebilir mi?
Prof. Dr. Mustafa KESKİN.....22

Türk Askeri (Şiir)
Yaşar YARAMIŞ.....23

Doğu Türkistan Davası ve Mehmet Kasım Cantürk
Prof. Dr. Remzi KILIÇ.....24

*"Türk" Adının Bilinç-üstü ve Bilinç-altı Düzeyde Yarattığı
Algılar (I)*
Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN.....26

Fiyat Tarifesi (KDV dâhil)

Sayısı: 10 TL
Yıllık abone bedeli: 90 TL
Resmî abone bedeli (Taahhütlü): 150 TL
Yurt dışı abone bedeli: 40 Euro – 50 Dolar
Dergimiz öğretmen ve öğrencilere %10 indirimlidir.
Reklam bedeli: Reklam sahibinin lütfuna tâbidir.
Havaleleriniz için posta çeki hesabı: Âlim Gerçel, 116866
Vakıfbank Kocasinan Şb. IBAN: TR590001500158007286226630

Baskı

Geçit Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic.
Oymaağaç Mah. 5067. Sok. Nu.: 4-C Mobilyakent Kocasinan/KAYSERİ
Telefon: 0352 320 48 61, Belgeç: 320 48 54
www.gecityayinevi.com E-posta: gecitmatbaacilik@hotmail.com

ATEŞOĞLU'NA GÖRE "TÜRKLÜĞÜN EN BÜYÜK VE EN ŞUURLU FETİH PLANI"

Alim GERÇEL
Mehmet BİLGEHAN

Özet

İnsanı tanımak istediğimizde karşımıza çeşitli kavramlar çıkar. İnsanı sorgulamak ve değerlendirmek bu kavramları sorgulamak ve değerlendirmek demektir. İnsanlığımız, yaşadığımız coğrafya, millî kültürümüz, Türklüğümüz, dini inancımız ve varlığımız ruh ve bedenimiz oluşturan aklımız ve dokularımız gibidir. Bu kavramlar ve unsurlar bir ebruli gibi birbirini tamamlayan ve var eden ortak hücrelerimizdir. Türk milleti yeni coğrafyaları vatan edinirken bütün bu değerlerden etkilenmiş alt-belleğinde şekillenmiş ortak bir İl-Kün (El-Gün), yani vatan arketipine sahiptir. Bu arketipte dağlar, tepeler, ovalar köy, kasaba, il vatan olarak seçilirken Altaylara benzerlik aramaktadır. Anadolu bu nedenle bu benzerliğe sahip bir yurt olarak Türklüğün en büyük ve en şuurulu fetih planıdır. Anadolu Türklüğün yeni "Altın Beşiği"dir. Erciyes Dağı, Türk'ün Tarihindeki ve destanlarındaki Kutlu Dağ gibi kutsal olan, maneviyata tesir eden, müthiş esrar ve hikmete sahip, ruhaniyeti büyük, kudretli ulu, ilahî bir dağdır.

Anahtar Kelimeler: İnsan, kültür, Türk, din, arketip, ebruli, Altın Beşik, Erciyes

Tarih kanatlarımdır, kâinatı bürürüm
Zuhurumdan beridir, hak yolunda yürürüm
Ben, heybetli dağlarda ataları görürüm
Bozkurtlar otağıdır, şanlı yüce dağlar hey
O dağların ardında, koca Türklük ağlar hey

Giriş

İnsanı çeşitli yönlerden sorguladığımızda ve değerlendirdiğimizde insan ruh, beden, akıl, düşünce, bilinç-dışı, istenç, haz, biçim, ruh, madde, erdem vb. pek çok kavramla birlikte iyi, kötü, hakikat, özgürlük, mutluluk, bilgi, doğa, tanrı, kul vb. kavramlar ortaya çıkar. Aslında insanı sorgulamak ve değerlendirmek bu kavramları sorgulamak ve değerlendirmek anlamına gelir. Bu kavramlara bakış açısına göre herkesin kendine göre bir insan tanımı ve algısı vardır. Ancak en belirgin tasniflere baktığımızda insanı biyolojik bir varlık olarak kabul edenler ve insanı bir akıl varlığı olarak kabul edenler olmak üzere iki kısım karşımıza çıkar. Birinciler, insanın biyolojik özelliklerine, arzu ve isteklerine ve bunların kaynaklarına, ikinciler de onun ruhsal yanına, ruhun akıllı kısmına yönelmiştir. Ancak insan hem biyolojik hem de ruhsal yöne sahip bir varlık olduğu hakikati unutulmamalıdır. İnsanda biyolojik ve ruhî hadiseler bir arada gerçekleşmektedir.

İnsanın arzuları, istekleri, güdülleri insanı hem kötüye hem de iyiye yönlendirebilir. İnsan kötüye yöneldiğinde daha alt varlık basamaklarıyla hayvanlardan bile daha aşağı bir yapıya yönelebileceği açıktır. İnsan iyi olan özelliklerine yöneldiğinde akıl ve akıldan öte üst varlıklar mertebesine yükselerek aklî ve ruhî melekelerini üst düzeyde kullanabildiği de açıktır.

Biyolojik yapımız bazı ihtiyaçlarımızı zorunlu kıldığından bu ihtiyaçlar bizi bunları elde etmeye sevk eder. Düşünebilen yanımızla bazı davranışlarımızı yön verebilir bazı arzularımızı bastırabiliriz. Aslında insan teolojik açıdan ışığın dünyasında işlediği bir suçtan aldığı cezayı çekmek için biyolojik varlığının yaratıldığı bu dünyaya gönderilmiştir. İnsan bir yönüyle tabiat kuvvetlerine tabi olduğundan diğer tabiat kuvvetlerine karşı kendi varlığını korumak zorundadır. Bu nedenle insan kuvvetini kudretini, öldürme ve oç alma amacıyla da kullanabilir. Çevresine yardım etmek amacıyla da kullanabilir. İnsan içerisinde yaşadığı tabiatla meydana gelen her şeye karşı sultanlığını ilan etmek zorundadır. Işığın dünyasından gelen insan kendi doğasındaki kötülöklere, isteklere teslim de olabilir. İnsan böylece iki kuvvetin, duyuların, maddî hazların, bedensel etkilerin ve aklî olanın, düşünceye dayanmanın etkisinde olablen bir canlı olarak görölmektedir. Eylemlerini akılla belirleyen insan kendisi için iyi ya da doğru yaşamın ne olduğunu bulmaya çalışır.

Bir insan olarak Türk'ün yaşamını var eden ve yaratılış inancına göre şekilenen bir de "yaratılış ve yaşam algı" mız vardır: Türk inancına göre yaratılışın altı safhası var: aydınlık, fizikî gök, suyun yerden ayrılması ve yeryüzüne bitkilerin yerleştirilmesi, ay, güneş

ve yıldızların yaratılması, balıklar ve kuşların yaratılması ve bazı hayvanlar ve kişi (insanoğlu)nin topraktan yaratılması. Yaratmanın ikinci safhasında “yedi” veya “dokuz katlı “Yeryüzü” ve on yedi” katlı “Gök-yüzü” ve bizim dünyamızdan başka 99 âlem yaratıldı. Altıncı safhada kişi aracılığı Tengere Kayra Han’ın “toprak, kil kamış” ile kişi insanın yaratılış aşamalarında önemli rol üstlenir. Yaratılış aşamasında Erlik ve Maytere kaşımıza çıkar. Erlik bu süreçte olumsuz rol üstlenir. Kadının yaratılma safhasında “Kişi”nin önemli rolü var. Ülgen’in kendi ruhundan üfleyerek akıl verdiği erkek tipinin yaratılması ve kaburga kemiğinden kadının yaratılış aşamalarından bahsedilir. (Gülensoy, 2018: 30-39). Türk milletinin İlk Yaratılış algısı tek Tanrı inancına dayanan bir inanç sistemidir. Türk’ün yaşam algısı da atesit ya ad deist değildir. Tek tanrıya dayalı bir algıdır. Tanrı “töre”ye dayalı bir din Türklere tebliğ etmiştir ve Türkler, törelerinin vahiy kaynaklı olduğuna inanmışlardır. Bu nedenle Türklüğün vahiy dini İslam’ı kabul etmesin ve dini algıyı diğer algılarla kolayca bütünleştirebilmesi de bu yüzdendir.

Elbette insanî varlığımızla ilgili kavram alanı sadece yukardaki kavramlarla ilgili değildir. Ancak insan, kendi varlığını kendisinden önce var olan atalarının oluşturduğu millî bir kültürle beraber algılar. Bizim bir varlık olarak birbirinde farklı gibi görünen bir fizikî-biyolojik safhaya bağlı yaratılış algımız, bir de içine doğduğumuz bir kültür çevresinde oluşmuş “millî kültür” algımız var. Kültürel bir varlık olarak mensubu olmaktan gurur duyduğumuz millî bir kimliğimiz de vardır. Herhalde bu milli kimlik algısına “Türlük algısı” demek yerinde olur. Başta insanî algımızla sadece kendimize, ancak Türklük algımızla birlikte dâhil olduğumuz bir harsa bağlı olarak insanî algımızı geliştiririz. İnsan algımız ve Türklük algımız bu nedenle ebrunun renkleri gibi birbirine karışarak oluşur. Bu nedenle renkleri birbirinden ayıramayacağınız gibi, bu iki algıyı da birbirinden ayıramayız.

İnsan aynı zamanda bir vahiy dinine bağlı olarak gelişen bir dinî algıya da sahiptir. Vahiy dinlerinin kaynaklarıyla beraber, Allah’ın yarattığı kâinatı ve kâinattaki her bir varlığı kutsal bir ayet olarak kabul eden insanın dini algısı da Türklük ve insan algısıyla bir ebruli gibi şekillenir. İnsan algımız Allah’ın insanı fitratından fitrat üzere yaratmış olduğu inancıyla şekillenmiştir. İnsan algımızda diğer algılarımızla birlikte ebruli biçimde oluştuğunu unutmamalıyız.

Tarih boyunca, “**El-Kün** (il-gün)” “ulus (ülke)”, “il”, “yurt”, “toprak”, “mülk”, “memleket”, “memâlik-i mahrûsa”, “memâlik-i şahane”, “babayurdu”, vatan ve “anavatan” gibi kavramlarla adlandırdığımız bir de “vatan algı”mız var. Türklerde vatan algısı da diğer insan, Türklük, din algılarımız gibi fitratî olarak gelişmiştir; bu yüzden, vatan algımızı da diğer algılardan bağımsız düşünemeyiz. Vatan algımız da diğer algılarımızla birlikte ebrulî gibi şekillenmiştir.

Türk insanın gen algısında şekillenen ilk vatan algısı Türk’ün “**Ata Yurdu**” ve atalarımızın “Altaylar” dediği güzeler güzeli bir coğrafyadır. “*Altaylar, Türk’ün Altın Beşiği’dir. Orada doğmak, yaşamak ve ölmek her kula nasip olmaz.*” (Gülensoy, 2018: 58).” Türk milleti atalarının “Altın Beşik” olarak algıladıkları Altay coğrafyasını hafızalarında hep taşımış göç ederken Altay coğrafyasına benzeyen coğrafyaları kendilerine yeni yurt edinmişlerdir. Bunun tek ve asıl sebebi Türk’ün alt-belleğine kazınan “**İl-Kün**”, “**Ata Yurdu**” arketipidir.

Türklük ve din algısıyla gelişen vatan algımız gereğince, “*Türkler, millet olarak “ülke”lerine ve halk”larına çok önem vermişlerdir. Bu önemi belirtmek için de il ve kün kelimelerini kullanmışlardır. İl [=El (=halk)], kün (= ulus, millet) demektir. Ülkenin düzeni, refahı, adaleti, ku’u, bayındırlığı hep o ülkede yaşayan halk içindir. O halk ülkesinin ku’u için yaşar, üretir, türetir, ülkesi için savaşır ve gerektiğinde ülkesi için ölür.*” (Gülensoy, 2018: 58).”

1. “Ata Yurdu” ve “Altaylar” benzerliğinde gelişen vatan algısında Anadolu’yu yurt tutma

Ateşoğlu’na göre “Türk, dağların yaylaların, güzeller güzelli coğrafyanın Altayların, Tanrı Dağları’nın çocuğudur” (Ateşoğlu, 1997: 1194a). Bu şekilde belleğimize yerleşen vatan algısı, göçler vasıtasıyla farklı coğrafyaları yurt edinirken Türk’ün alt-belleğinde bir arketip olarak daima varlığını korumuştur. Türk’ün bu vatan algısı köylerinin, kasabalarının, şehirlerinin yaşam alanı olarak seçmelerinde de daima etkili olmuştur. Yaşam alanı seçiminde Türk aklında yani üst-bellekte her zaman “Ata Yurdu” benzerliği bir realite olarak ön plana çıkarmıştır. Yaşam alanı coğrafyalarının seçilmesinde her zaman “Ata Yurdu” benzerliği aranmıştır.

Ateşoğlu Kayseri’nin bir Türk ili olarak seçilmesinde de bu arketipin önemli rolü olduğu kanaatindedir. Ateşoğlu’na göre Kayseri’nin Türk ili olarak seçil-

mesinde yaylalarının, dağlarının özellikle “Erciyes”in önemli bir rolü vardır. Yaylalarıyla, ovalarıyla, tepeleri ve dağlarıyla Kayseri Türk’e ilk “Ata Yurdu” “Altaylar”ın benzerliğini hatırlatmaktadır. Türk insanının yurt seçimindeki bu algı Ateşoğlu’na göre ortak bir ruh durumudur ve yalnızca Kayseri’ye mahsus bir özellik değildir.

Ateşoğlu bunu şöyle izah etmektedir: “*Bu ruh durumu, Yalnız Kayseri’ye mahsus değildir. Bütün Türk milleti, dağların yaylaların aşığıdır. Türk dağların yaylaların çocuğudur Vaktiyle, Ortaasya Dağları, yaylaları, binlerce yıldan beri, Türklüğün ruhunu ve cevherini yoğurmuştur. Türklüğün bu milli yoğuruluşu, Anadolu dağlarında ve yaylalarında da aynı şekilde devam etmiştir* (Ateşoğlu, 1997: 1194a).”

Ateşoğlu’na göre “*Türklüğün Tanrı Dağları’ndan Allahuekber Dağları’na yürüyüşü, yani Türkistan’dan Türkiye’ye gelişi ve Anadolu’yu, Anavatan yapısındaki sır ve hikmet nedir? Tarih hükümdür ki bir milletin yaşadığı yer ruhunun aynasıdır. Türklerin, Batı’ya yürürken Ortaasya gibi aynı coğrafi daireler üzerinde bulunan birçok özelliğiyle Ortaasya’ya benzeyen Anadolu dağlarını, yaylarını, Anadolu coğrafyasını anavatan yapmaları bir tesadüf değil, tarihimizin en büyük, en planlı, en şuurlu olayıdır. Türk milletinin, Anadolu’yu anavatan yapması aynı zamanda, Türklüğün ruhundaki dağlara, yaylalara duyduğu o ezeli, ırkı aşkın ve sevdanın bir eseridir* (Ateşoğlu, 1997: 1194a).”

Ateşoğlu kendisinin de Türklüğün bir evladı olduğu bilinciyle, dağ ve yayla aşkını ruhunda ve şiirlerinde kuvvetle hissettiğimiz Kayserili şairlerimizdendir. İlk yazdığı şiirinden son yazdığı şiirlerine kadar dağlar ve yaylalar şiirlerinde yer bulmuştur:

Tarih kanatlarımdır, kâinatı bürürüm
Zuhurumdan beridir, hak yolunda yürürüm
Ben, heybetli dağlarda ataları görürüm
Bozkurtlar otağıdır, şanlı yüce dağlar hey
O dağların ardında, koca Türklük aklar hey (Ateşoğlu, 1997: 1194b).”

Bu şiirde bir insanî bir varlık olarak Ateşoğlu’nda insan, yaratılış, din, kültür, Türklük ve vatan (=İl-Kün) algıları, Prof. Dr. Nevzat Tarhan hocamızın Türk kültürünü tanımlarken ifade ettiği gibi, bu algılar ebruli şeklinde birbirine girmiştir; bir yamalık bohça gibi eğreti duran bir birlik değildir. Bu algıdan birini söküp çıkaramazsınız. Bu algıların hepsi birlikte Türk’ü anlamamızda ve tanımlamamızda önem arz etmektedir.

Şair “Tarih kanatlarımdır, kâinatı bürürüm” mısrasında Tarihi nasıl bir bilim dalı olduğunu tanımlamlarken düşüncesini doğrudan söylemiyor; onu, şairâne, güzel, etkili, parlak hayallerle, sanatlarla süsleyerek ifade ediyor. Bu mısradaki tarih “kanatlanıp uçma” özelliğine sahip bir varlık gibi düşünülüyor. Öyleyse burada bir **kişileştirme** (teşhis) söz konusudur. **Kişileştirme**, cansız bir varlığa yahut soyut ve tamamen ideal bir varlığa canlı ve duygulu bir varlık niteliği kazandırmak, ona insan benliği vermek sanatıdır. Tarihin kanatları ifadesi ile “tarih” bir varlık haline getirilmiştir. Kişileştirme edebî eserlerde mutlaka insanlaştırma anlamına gelmez. Bu iki kişileştirme bir tek düşünce etrafında birleştirilerek metaforik, alegorik bir imaj yaratılmıştır. Bu cümlede kanat kelimesinin hem hakikî bir anlamı, hem, mecazî bir anlamı vardır. Gerçek anlamı tarihin bir kuşun kanatları gibi içine bulunduğumuz andan bizi geçmişe götüren bir bilim dalı olduğu ifade edilerek aslında coğrafyanın tarihin belgeleriyle dolu olduğunu ifade etmiş, sonrada mecazi olarak tarihin geçmişi öğreten bir “öğretmen” gibi düşünülmüştür.

2. Coğrafya Algısından Türklük Algısına

Ateşoğluna göre “*Dünyada her şeyin bir padişahı vardır. Mesela ağaçların padişahı; çınar, hayvanların padişahı aslan, gıdaların padişahı; bal, askerinin padişahı; ‘Mehmetçik’, Milletlerin padişahı; ‘Türk’, şehirlerin padişahı; ‘İstanbul’, yemeklerin padişahı; mantı, türkülerin padişahı; ‘Gesi Bağları’ olduğu gibi, dağların padişahı da; Erciyes Dağı’dır* (Ateşoğlu, 1997: 1194b).”

Ateşoğlu’nun Erciyes Marşı’nın nakarat beyti:
Dağlar, padişahısın, hey heybetli Erciyes
İrkımın penâhı, ey heybetli Erciyes

Ateşoğlu Türk kelimesinin sıfat anlamı olan “güçlü” anlamına Erciyes üzerinden gönderim yapar. Erciyes Türk ırkının penâhı (=sığınağı, dayağı)dır. Erciyes Ateşoğlu’nun ruhunda öyle bir yerdedir ki Erciyes’in duruşundaki heybet ve azamet, üç kıtayı fetheden, yedi iklim dört köşeye hükmeden ulu denizleri Türk gölü yapan, korkusuyla Çinlilere Çin Setlerini yaptıran, otuz iki millete diz çöktüren Türk gibi kuvvetli... sözünü dünya dillerine atasözü (=sav) yaptıran, kılıcıdan zaferler, zaferlerinden medeniyet yaratan, ulu hakanların, ulu padişahların heybet ve azametini benzetmektedir. Bu anlamda Türk [<Türük (R Y N H) kavramının anlamını Prof. Dr. Tuncer Gülensoy’un üslubuyla doğrudan sunarsak: “Her şeyin sahibi olan

Tanrı, yukarıda kök (göğ), aşağıda yağız yer'i yarattıktan sonra, ara yerde, kendisinden çok şeyler kattığı insanoğlunu da yarattı ve onları farklı ruhsal ve fiziksel özelliklerle donatarak, beyaz, sarı, siyah ırklara; kabilelere, boylara ve soylara böldü. Hepsine ayrı birer dil (lisan) vererek birbirleriyle karışmalarını istedi.

...Ortaya çıkan çeşitli kavimler kendilerini diğerlerinden ayırmak için çeşitli adlar almaya başlamışlar. Adı henüz konmamış bir ırkın önünde 'cesur, yiğit, akıllı' bir kişi varmış. Herkes onun sözünü dinler, yap dediğini yapar, yapma dediğini yapmazmış. Bu kişinin adı "güç, kudret, erdem, fazilet; güzel" anlamlarına gelen **TÜRK**miş onun etrafında toplananlar ve soyundan gelenler, o öldükten sonra da bu adı kullanmaya devam etmişler. Aradan yüzyıllar geçmiş, TÜRK'ün evlatları ve torunları 'CİHAN HÂKİMİYETİNİ KURARAK', dört kıtaya sahip olmuşlar; evreni yönetip dünyanın düzenini ayarlayıp, her kavme adalet dağıtarak onların insanca yaşamalarını sağlamışlar (Gülensoy, 2011:25)."

Ateşoğlu "Erciyes Marşı"nda, "Türk" kelimesinin bu anlamını şöyle terennüm eder: "Erciyes dağı gibi, eğilmez dik başımız / Türk'üz, tarihle birdir, varlığımız, yaşımız / Yıldırımlar, güneşler, şimşekler, yoldaşımız, (Ateşoğlu, 1997: 1195a)." mısralarıyla pekiştirmektedir. Ateşoğlu'na göre: "Erciyes'te heybetli dik duruşuyla "gücün kudretin" timsalidir. Bu nedenle Kayserili bir Türk'ün de Erciyes gibi hiçbir güç karşısında eğilmeyen başı dik duruşuyla gücün, kudretin ve erdemin timsali olduğunu vurguluyor. Erciyes coğrafi özellikleri ile Kayserili Türk'ün doğasına, ruhuna bu nedenle etki etmiştir. Davranışlarıyla, cesaretiyle ve ticaretiyle dosdoğru bir biçimde Kayserili tipi ve karakteri bütün dünyaya yayılmıştır. Erciyes Anadolu'nun ortasında bir güç timsali gibi durarak, nasıl ki yıldırımlarla, şimşeklerle, kasırgalarla savaşıyorsa, onlara karşı direnerek, bütün bu tehlikelere karşı doruklarını bir askerin göğsü gibi kalkan yapıyorsa orta Anadolu insanı da Türklük düşmanlarına karşı aynı şekilde aklıyla, fikriyle, girişimci kişiliği ile ve ticaretiyle mücadelesini en güzel şekilde sürdürmektedir. Erciyes nasıl ki yeryüzünün zamanlara, iklimlere, mekânlara meydan okuyarak yıldırımlarla, şimşeklerle, kasırgalarla, savaşıyor ve nice ovalara, yaylalara, dağlara hükmediyorsa, kâinata meydan okuyor, zamanları ve mekanları, iklimleri fethediyorsa, "Devlet" ve "Cumhur" birlik ve beraberliğinde millî güçler ve kuvvetler, Türklüğün mukadderatını dün olduğu gibi bugün de tayin edecekler ve kendilerini korudukları gibi bölgenin mazlumlarını da koruyacaklardır. Erciyes, na-

sıl ki; bu özellikleri ile en büyük savaşçı, kahraman, hakan ve cihangirse, Kayserili de Erciyes gibi, Türk milletinin bağrında yükselerek maneviyatıyla Türklüğün Erciyes'i "Başbuğ Alparslan Türkeş" in yetiştirdiği kadroların lideri "Devlet"le Anadolu Türklüğü de zamanımızın en büyük savaşçıları, kahramanları, hakanları ve cihangirleridir.

Türklüğün en büyük ve en şuurulu planı ile fethedilmiş ve vatan kılınmış "**Anadolu Türkü'nün yeni Altın Beşiği**" Anadolu'dur. Türk'ün yeni "**Ata Yurdu**", yeni "Altaylar", son bağımsız Türk kalesi Anadolu'dur. Anadolu bütün Türk dünyasının göz bebeğidir. Anadolu Türklüğü, Erciyes gibi dimdik durarak her türlü şer odaklarını hile ve desiselerini "Devlet" ile birlikte boşa çıkaracak ve Erciyes'in karlı başı gibi "Ak" bir alınla Türk düşmanlarının karşısında dimdik duracaktır.

Ateşoğlu'nun : "Erciyes yaylaları, gönlümüze köşk oldu / O yüce varlığıyla, ruhumuza aşk oldu / O çile hayatı, ülkümüze meşk oldu (Ateşoğlu, 1997: 1195a)" dediği gibi. Türklüğün Başbuğunun fikirleri, Türklük uğruna çektiği çileleri, çileli hayatı ülkümüze meşk oldu. Anadolu Türklüğüne karşı kurulan her türlü tehlikeye karşı Erciyes gibi Anadolu Türklüğü dimdik duracaktır.

Anadolu Türklüğü bu toprakları Anadolu'nun Altın Beşiği, Altayları, Ata Yurdu yapmıştır. Anadolu Türklüğü Anadolu vatan kılarken, Erciyes'in maruz kaldığı gibi yıldırımlar, şimşekler, kasırgalara bitmeyen, tükenmeyen savaşlara maruz kalmıştır. Erciyes'te aynı şekilde bütün hayatı boyunca tükenmez, korkunç, tehlikeli, sonsuz bir hayat savaşı içinde kalmıştır. Bugün de aynı şekilde Anadolu coğrafyası ve Anadolu Türklüğü de varlığı boyunca tükenmeyecek olan, korkunç, tehlikeli, sonsuz bir hayat, varlık savaşına mecbur kılınmıştır. Bu savaş varlık-yokluk savaşıdır. Bu savaşın hafife alınma gibi bir tahammülü yoktur. Maneviyatıyla Erciyes gibi dimdik duran Başbuğ'un fikirleri, ülkümüze meşk olmaya devam edecek ve biz hiç durmadan bu tehlikeleri unutanlara "Devlet" adamı üslubuyla tehlikeleri ve tehlikelerin kaynağını anlatmaya, hatırlatmaya devam edeceğiz. Biz bunları anlatırken bize gülecekler, ama hakikat tecelli ettiğinde biz onlara gülmeyeceğiz, sadece "Çok Yazık, oldu, çok zaman kaybettik!" diyeceğiz. Tehlikeli düşmanlar bu kalemin gibi devamlı şekil değiştirecek ama hayatını Başbuğ'un ülküsünü meşk edinmiş "Aksakallar" görevlerini korkusuzca yapacak ve bu bu kaleminleri daima deşifre edeceklerdir.

Sonuç

Türk'ün yeni "Altın Beşiği Anadolu" atalarımızın bize emanetidir. Kayseri ve Erciyes, Anadolu'nun ortasında "Altaylar" timsali dimdik durmaktadır. Erciyes'in en büyük ve en önemli özelliği esrarlı ve ruhaniyetli bir dağ olmasıdır. Erciyes'in bağrında volkanların, yanardağların, ateşlerin kükrediği ve şahlandığı, ulu bir âlem vardır. Öyle ki; Erciyes'in içinde eşsiz, heybetli, muazzam bir kalp, daraban eder gibidir.

Anadolu Türklüğünün bağı da aynı Erciyes'in bağı gibidir. Türklük ülküsünü kendisine meşk eden Anadolu Türkleri, bağrılarında Erciyes gibi dimdik duran, heybetli sesleriyle konuştuğunda Türk düşmanlarına korku salan Ulu Türk Başbuğları gibi heybeti ve azametiyle yeniden düşmanlara korku salmaktadır. Ülkü ateşini gönlüne meşk eden Anadolu'nun ülkü devleri duruşuyla, oturuşuyla bakışıyla Türk Hakanlarının ve Türk padişahlarının heybeti ve azametine bürünmüştür. Anadolu, "Devlet", "Ordu-Millet", "Mehmetçiğin" günümüzdeki kahramanlıklarıyla eski heybetine ve azametine; aksakalların, ulu şeyhlerin, mürşitlerin, manalı ve esrarlı görüntüsüne bürünmüştür. Anadolu Türklüğü, zalimin zulmüne uğramış eski beldelerindeki soydaşlarımızı, din kardeşlerimize sahip çıkmak, mazlumları kurmak için kartalların, şahinlerin, bürülerin müthiş bakışıyla sınırlarımızın da ötesinde karıncanın bile incinmesinde müsaade etmemek üzere şehadet şerbetini içmeğe hazır, eli tetikte beklemektedir.

Fitne odaklarıyla içimize, içimizden birileriyle sızmaya kalkan şer odakları, Türk'ün millî damarına basmıştır. Bugün "Devlet" devleşmiştir. Bu devden ürkenler, kokuşmuşlar hile ve desiselerine devam edecektir. "Devlet" gök gibi müthiş şimşekleriyle yıldırımlarını larıyla şer odaklarının yuvalarını darmadağın etmektedir. "Devlet" Kurtuluş savaşında olduğu bugünde Türk halkıyla, Türk polisiyle, Türk Jandarmasıyla, Türk istihbaratıyla, Türk ordusuyla ve Kahraman Mehmetçikle birlik halindedir. Aslında biz hep birlikte "Devlet" tiz. "Devlet"te bu unsurların kendisidir. "Devlet" Türk devletinin millî istihbarat güçleriyle elbette beraber olacaktır. "Kibar"ca, ölmüş kimselerin şahitliğinden korkmayan ağızlardan çıkan müphem ifadeler, "Devlet" sevgisini azaltamayacaktır, aksine ülkü ateşini yüreğine meşk edinenlerin yüreğindeki "Devlet" sevgisi daha da artacak ve "Devlet"e daha fazla sahip çıkılmasına vesile olacaktır. Artık istihbarat ne "kızıl", ne de "yeşil" değildir. Tamamen

millidir. Türk istihbaratı her zaman millîliğini korumasını bilmiştir. Her zaman gibi "Devlet" in millî teşekkülüdür. Bu ülkenin hiçbir kurumundan uzak durulamaz. Hiçbir kurumu ötekileştirilemez. Sen uzak durur, ötekileştirirsen buralar millî olmaz.

Ateşoğlu'na göre, Anadolu Türklüğünün millî damarlarına basmaya gelmez. Anadolu Türklüğünün ayrıntı kabarı. Ayrıntı kabaran Türk korkunçlaşır, devleşir, şimşekleşir, yıldırımlaşır, müthiş bir varlık haline gelir. Mucizeler, harikalar gibi, akıl almaz, heybetli şahlanışlar yapar, Türk'ü Türk yapan işte bu haldir. Bütün Türk tarihi bu müthiş Türk seciyesinin şanlı tezahürleriyle doludur.

Erciyes Dağı, Türk'ün Tarihindeki ve destanlarındaki (Kutlu Dağ) gibi kutsal olan, maneviyata tesir eden, müthiş esrar ve hikmete sahip, ruhaniyeti büyük, kudretli ulu, ilahî bir dağdır. Bu nedenle bir zamanlar "Aksakallar" burada zafer kurultayının yapılmasının önemli olduğunu vurgulamışlardır. İnşallah yeni zaferler Erciyes'in bağrında Anadolu Türklüğünün Kutlu Dağı'nda yeniden kutlanacak ve buradan yeniden yüreğimize, ülkemize meşk eden "Devlet" sesi yükselcektir.

Türklüğün en büyük ve en şuurulu fethi Anadolu'nun fethidir. Anadolu bu yüzden ataların en değerli emanetidir. Bu emaneti muasır medeniyet düzeyine yükseltmek zamanımızın Türklüğünün boyunun borcudur. Çağlar üzerinde aşarak muasır medeniyet safının en önünde yerimiz her alanda almak zorundayız. Bu nedenle mücadelemiz her alandadır. İlimde, bilimde, ekonomide, teknolojiye ve sanayide başarılı olacak girişimcilerimiz, parlak zekâlı gençlerimiz yarınlarımızı dokuyacak projeler sahipleri, bu mücadelenin kurmaylarıdır ve desteklenmelidir.

Kaynak

Tuncer Gülensoy, (2018), **Ve... Tanrı Türk'ü Yarattı, Türk Boylarının Mitolojileri, Destanları ve Efsaneleri ile Zebur, Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Dünyanın ve Kişi Oğlunun Yaratılışı**, Bilge Kültür-Sanat Yayıncılık 2. Baskı, İstanbul.

Tuncer Gülensoy, (2011), **MÖ 4500-MS XIII. Yüzyıllar Arasında Barbar Türkler-Dil, Din, Kültür, Bilim, Sanat ve Uygarlık**, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara

Mehmet Ateşoğlu, (1997), **"Erciyes hem Kayseri'nin, hem de Kayseri Lisesi'nin sembolü ve millî armasıdır"**, **Kayseri Lisesi Yüzüncü Yıl Şeref Belgeseli**, (Haz. Yusuf Özmerdivenli), 2. Cilt, Kayseri Lisesi Kültür Edebiyat Kolu, Ankara.

TÜRK KÜLTÜRÜNÜN ORTAK ÖGESİ: KURT

Prof.Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ

Özet:

Türk düşüncesinde Bozkurt Tanrı'nın ve peygamberin yeryüzündeki eridir. Tanrı ona güç verirse, dünyada huzur ve düzen olur; eğer ondan desteğini çekerse hem Türklerin arasında, hem de dünyada karışıklık ve felaketler yaşanır. İşte o yüzden Kök Türk Yazıtlarında; "Tanrı güç verdiği için, babam kaganın ordusu kurt, düşmanı koyun gibi imiş" deniyor. Muhtemelen bu dişi börü, tarihi çağlarda Türklerin atası diyebileceğimiz çocuğu koruyan ve büyüten bir kadındır. Fakat daha sonraki çağlarda bu olay, Türklerin kendilerine çok yakın gördükleri ve kutsal saydıkları kurtun kişiliğinde özdeşleşmiştir. Belki de Kök Türk yazıtlarında geçen Umay'ın bizzatı kendisidir. Çünkü kocası İl-teriş Kagan öldüğünde, biri daha yedi, diğeri de sekiz yaşlarındaki oğulları Köl Tigin ve Bilge ile kızlarına ve ayrıca devletine kol-kanat veren Bilge Katun, Umay'a benzetilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bozkurt, Kök Börü, Türk Kültüründe Kurt

COMMON ELEMENT OF TURKISH CULTURE: WOLF

Abstract: *In Turkish opinion, the Grey Wolf is the soldier of God and prophet in the earth. If God give strenght to it, there will be peace and order in the world; but God withdraw its support, there will raise confusion and disasters in both the Turks and the world. That's why, it is said "because of giving power to my father, the army of him is similar to the wolf and his enemy is similar to the sheep" in the Inscriptions of Kok Turks. The wolf (börü), cited as the elder of Turks, is probably a woman protecting and raising the child. But, in the later ages, this event was identified in the personality of the wolf considered as very close to themselves and regarded as sacred. Perhaps, it was Umay stated in the Inscriptions of Kok Turks. Because, when her husband İl-teriş Kagan was died, Bilge Katun who takes Köl Tigin and Bilge one seven and the other eight-year-old and her daughters and also her state under her wing, is compared to Umay.*

Key words: Grey Wolf, Kök Börü, The Wolf in Turkish Culture

Giriş

Türk milletinin hayatında ve Türk kültüründe kurtun ayrı bir yeri vardır. Her şeyden önce Türkler kendilerinin bir dişi kurttan türediğine inanırlar. Elbette fiziki manada bir insanla hayvanın birleşmesi mümkün değildir. Bugün bazı kişiler çıkıp insanlar hiç kurttan türer mi, böyle saçma şey olur mu, eski Türkler dinsizdi, kurta, ağaca, güneşe tapıyorlardı gibi cahilce şeyler söyleyip, yazıyorlar. Bunların bir kısmı bilgisizliğinden, bir bölümü de Türk milleti ve kültürünü karalamak amacıyla kasıtlı konuşan art niyetli kişilerdir. Söz konusu bu insanlar, Türk destanlarındaki dişi kurtun başka bir fonksiyonunun olduğunun farkında değiller. Bu durumu ileride açıklamaya çalışacağız.

Bilindiği üzere "Kök Börü", "Boz Kurt" ya da "Börte Çona (Çine)", Türk kültürünün vazgeçilmez unsurlarından olduğu gibi, yukarıda da değinildiği üzere eski Türk destanlarının da birinci kahramanıdır. Kısaca Türk'ün tarihi kurtla başlar ve bununla alâkalı olarak Chou Shu adlı Çin kaynağındaki rivayetlerden birinde şunlar yazılıdır:

Kök Türkler, eski Hunların soyundan gelirler ve onların bir koludurlar. Kendileri ise Börülü (A-shih-na) adlı bir aileden türemişlerdir. Daha sonra çoğalarak, ayrı oymaklar halinde yaşamaya

başladılar.

Bir müddet sonra komşu (Lin) bir millet tarafından mağlup edildiler¹ ve soy kırımına tabi tutuldular. Türklerin içinden yalnızca on yaşında bir çocuk kalmıştı. Komşu (Lin) ülkenin askerleri oğlanın çok küçük olduğunu görünce, ona acıdıklarından öldürmediler. Ama çocuğun ayaklarını keserek, bir bataklık içerisindeki otlar arasına bırakarak gittiler. Bu sırada oğlanın etrafında dişi bir kurt belirdi. Ona et getirerek, besledi. Oğlan böylece büyüdüktan sonra kurtla karı-koca hayatı yaşadı. Kurt, çocuktan hamile kaldı.

Türkleri yenerek, katliamda bulunan Lin ülkesinin imparatoru bu çocuğun hâlâ hayatta olduğunu duydu. Onun öldürülmesi için askerlerini gönderdi. Onu yok etmeye gelen askerler, erkek çocukla kurtu yan-yana gördüler. Adamlar kurtu öldürmek istediler, fakat kurt bunu anlayınca hemen kaçtı ve Turfan memleketinin kuzeyindeki dağa gitti. Bu dağda derin bir mağara² vardı. Mağaranın içinde büyük bir ova bulunuyordu. Ova baştan başa ot ve çayırarla kaplı, çevresi de birkaç yüz kilometre

¹Bu rivayetle alâkalı olarak 10. asırda kaleme alınan bir eserde, "Börü Türk" tabirinin geçmesi dikkat çekicidir. Bakınız, G.Kapusuzoğlu, **Taiping Derlemesinde Türkler**, Ankara 2017, s.17.

²Mağara motifi Türk destanlarının ana unsurlarından birisi olduğu gibi, insan medeniyetinin de ilk barınaklarından olması itibarıyla önemlidir.

civarındaydı. Dört yanı çok dik dağlarla sarılmıştı. Kurt kaçarak bu mağaranın³ içine girdi ve orada on tane çocuk doğurdu.

Zamanla bu on çocuk büyüdüler ve dışarıdan kızlar getirerek, onlarla evlendiler. Bu kızlar hamile kaldı ve onların her birinden bir soy türedi. Börülü sülalesi de bunlardan birisidir.

Onların oğulları ve torunları çoğaldılar. Yavaş yavaş yüz aile haline geldiler. Birkaç nesil geçtikten sonra, hep birlikte mağaradan çıktılar. Altay eteklerine yerleştiler. Burada demircilikle geçindiler. Ayrıca Altay Dağlarından birisinin tepesi tolgaya (miğfer) benziyordu. Onların dilinde tolgaya “Türk” derlerdi. Bu sebeple onlar da böyle isimlendirildiler⁴.

PAZIRIK

PAZIRIK

Bunun dışında 6-8. yüzyıllarda Türklerin teşkilatsız bölümlerini meydana getiren Töölöslere ait bir destanın konusu da şöyledir:

Töölöslerin (Kao-che) eski hakanlarından birinin o kadar güzel ve iyi iki kızı vardı ki, babaları Tanrının onları insanoğulları ile evlenmek için yaratmış olduğuna inanmıyordu. Kendi kendine, “bu güzel ve iyi kızlarımı nasıl bir insanla evlendiririm”, diyordu. Böylece kızlarını daha üstün biriyle nikahlamayı düşünerek, memleketinin kuzey taraflarında yüksek bir yerde onlara saray yaptırdı. Türklerin katundan bir derece aşağı saydıkları, bige yani prenses yerine de kullanılan konçuy unvanlı iki kız buraya bırakıldılar ve kendi hallerinde yaşamaya başladılar.

Ama aradan epey zaman geçmiş olmasına rağmen, ne öyle tabiat-üstü bir varlık gelmiş, ne de

kızlarla evlenmiş. Kızların anneleri çocuklarını almak isteyince, Töölös beyi henüz bunun vakti olmadığını söyledi. Aradan bir sene daha geçip, kızlar bu şekilde beklerken, bir börü konçuyaların yaşadığı sarayın etrafında gece-gündüz dolanır oldu. Bir türlü oradan ayrılmıyordu. Bu sarayın dibinde kendine bir in yaptı ve orada yatıp-kalkmaya başladı. Küçük kız durumdan şüphelenip, bu kurtun babalarının kendileriyle evlendirmek istediği varlık olduğuna inanarak, saraydan çıktı. “Ben onunla evleneceğim” dedi. Kardeşi “gitme” diye ısrar ettiyse de, onu dinlemedi. Kurtun yanına vararak onunla evlendi. İşte bunlardan olan çocuklar Türk-Töölös/Kao-che halkının atalarıdır. Söylendiğine göre onların sesleri kurtlarınkine benzer⁵.

NOYON ULA

NOYON ULA

Görüleceği gibi bu destanda da kurttan türeme karşımıza çıkmaktadır. İslamiyetin tesiriyle değişmemişlerin haricinde, benzer bütün Türk destanlarında bu motif daima vardır. Diğer bir husus, daha önceki destanların tersine buradaki kurt erkektir. Bununla beraber Töölöslerin seslerinin kurtlarınkiyle benzerliğinin yanısıra, Kıpçaklar hakkında da bu tip rivayetler mevcuttur. 11. asrın sonlarında yaşamış bir Kuman-Kıpçak beyi olan Benek de kurt gibi uluyordu. Yine eski Hakasların kurt sesi çıkardıkları söyleniyor⁶.

İşte tarihi destanlardaki bu sembolik türeme hadisesi arkeolojik belgelere de yansımış, buna bağlı olarak Kök Türk Kaganlığının ilk döneminde dikilen Bugut Yazıtı ile Köl Tigin ve Bilge Kagan kitabelerinin üstüne simetrik halde, bu kurttan süt emme sahnesi işlendiği gibi; Kök Türklerin devamı durumundaki Uygur Kaganlığının neredeyse bir özeti olan Karabalgasun Yazıtının tepeliğine de bu motif konmuştur.

³Gömeç, a.g.e., s.191-192.

⁴L.Rasonyi, “Tuna Havzasında Kumanlar”, *Bellekten*, C. 3, Ankara 1939, s.406; V.Ya.Butanayev-I.I.Butanayeva, *Hakaskiy İstoriçeskiy Folklor*, Abakan 2001, s.38.

³Türk kelimesinin Çince yazılışında (T’u-chüeh) görülen iki heceden birincisinin mağara, ikincisinin de kurt imi için kullanıldığının söylenmesi çok ilginçtir. Bakınız, G.Kırılın, *Eski Çin’in Ötekisi Türkler*, Ankara 2015, s.206-208.

⁴S.Y.Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş*, 2. Baskı, Ankara 2015, s.171-173.

BUGUT YAZITI K L TIGİN YAZITI KARABALGASUN YAZITI

Kurtun kutluluğu herhalde Türkler vasıtasıyla başka kavimlere de geçmiştir ki, Etr sklerde de buna benzer bir hik ye vardır. O da; bir Etrüsk hükümdarı ölürken, yerine büyük oğlunu bırakır, ancak küçüğü zor kullanarak, ağabeyini tutuklatır. Bu yeni idareci ağabeyinin kızını birgün evlenir de ocuk doğurur ve bu oğlan da dedelerinin tahtında hak iddiasında bulunur korkusuyla, inzivaya kapatır. Fakat bu kız bir gece yalnızken, odasına bir kurt girer ve kızla evlenir. Vakti gelince kız iki oğlan doğurur. Zalim hükümdar bunu duyunca, bebeklerin Tiber Nehrine atılmasını buyurur. O sırada Tiber taşmıştır ve bu görevi yapanlar çocukları kıyıya bırakırlar. Sular çekilince onların ağlaştığını duyan bir kurt yanlarına gelir ve bebekleri emzirir. İşte bu ocuklar Roma'nın kurucuları Romus ve Romulus kardeřlerdir⁷.

ALMATI ROMUS-ROMULUS

Mogol inaniş ve kültürünün temelinde de kurtun olduğunu unutmamak gerekir. Hiç şüphesiz bu da Türklerin vasıtasıyla Mogol geleneklerinin içerisine girmiş bir durumdur. Mesela Moğolların Gizli Tarihi'ni okumaya başladığımızda, daha ilk satırda; "Çingiz Kagan'ın atası ulu Tanrı'nın takdiriyle yaratılmış bir bozkurt, eşi de bir dişi gevik idi. Onlar denizi geçerek geldiler. Onon Nehrinin kaynağı, Burhan Haldun civarına yerleştiklerinde Bataı Han adlı bir oğulları oldu"⁸ sözüyle karşılaşıyoruz.

Bütün bunlar bir yana Türklerde kurt zaman zaman onlara ana, bazan kılavuz, bazan sancaklarına

anblem, yeri gelince kaganın ordusu, ara-sıra savaş uranı, bazan hükümdarların kendinde topladığı özellikler, yer yer Ergenekun'dan Türkleri çıkaran kaganın adı, yukarıda anlatıldığı üzere bazan da Tölöslerin Türeyiş Destanı'ndaki gibi hükümdarın kızlarının evlendiği kutlu varlık oluyordu. Bundan dolayı ona izafeten bugünkü İ Mogolistan'ın batısında yer aldığı üzere, Asya'nın çeşitli yerlerinde kurt (b r ) dağları mevcuttu. Balkanlarda şubatın en soğuk vakti "kurt günü" diye anılır. Mesela Kırgızların destani kahramanı Manas'a ad verilirken; "yalnız başına kurt ol, kırk kişiye bedel ol" diye dua edildiği gibi, Manas halkın önderi seçildiğinde ona; "büyük bozkırın kurtu ol" denmiş ve Kırgızların bilge aksakalı Akbalta, Çinli ve Kalmuklarla savaşa girişen Er Manas için; "Tanrım ona g  ver, biricik Bozkurt'u koru" şeklinde yalvarmıştır. Ayrıca destanın bazı yerlerinde ona "Gök Yeleli Bozkurt" denmektedir⁹. Yine kaynakların yazdığına göre; ilk büyük Gazneli hükümdarı Sebük Tigin ve askerleri, Hindistan h kimi Caypal ile savaşırken yiğit bir kurt gibiydiler, diye tarif ediliyor. Ata İllig'in (Attila) yüzünün bile kurta benzediğini söyleyenler vardır ve Dede Korkut Hik yelerinde, kurt yüzünün kutlu olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bunun dışında 10. asra ait bazı Çince belgelerde "Börü Türk" tabirinin kullanılmasını ve bir kuşa da "Türk Kuşu"¹⁰ denmesini dikkatten kaçırmamak gerekir.

PAZIRIK KURUM HAN

Yukarıda anlatılan kurt yüzü motifine mağlı olarak, yeri gelmişken Kök Türk Yazıtlarında isimleri Tarduş diye anılan ve Batı Türk toplulukları arasında yer alan Sır Tarduşların yok olması ile alâkalı bir hikâyeye de değinmenin faydalı olacağını düşünmekteyiz. Çin kaynaklarında aynen anlatılan bu hadiseye göre: Sır Tarduş halkı ortadan

⁹K.Yusupov, *Manas Destanı*, Aktaranlar: F.Türkmen-A.İnayet, Ankara 1995, s.23, 57, 91-94.

¹⁰G me, *a.g.e.*, s.316; G.Kirilen, *Göktürklerden  nce Türkler*, Ankara 2015, s.67; Mirhand, *Gazneliler-Ravzatu's-Safa*, Ter. E.Göksu, İstanbul 2017, s.41; Kapusuzoğlu, *a.g.e.*, s.17-19.

kaldırılmadan önce, onların obalarına uğrayan bir kişi, çadırlardan birisine giderek, aç olduğunu söyleyip, yiyecek istedi. O bir Tanrı misafiri gibi kabul edilip, ağırlandı. Çadırın ev sahibi olan kadın, bu gelen adamın yüzüne baktığında, çehresi tıpkı bir kurtunkine benziyordu. Bir müddet sonra adam evden ayrıldı. Evvela bu vaziyet kadının dikkatini pek fazla çekmediyse de, kadıncağz o gidince olup-biteni ve bu şahsın halini kabilenin diğer fertlerine anlattı. Ahali hep birlikte adamın peşinden yürüyerek, Ötügen'in kutlu zirvelerinden birisine doğru yol aldılar¹¹.

Bu mübarek yere ulaştıklarında karşılarında iki insan gördüler. Onlar, "biz ermiş kişileriz, sizin halkınızın sonu iyi değil, hepiniz yok olacaksınız" dediler. Oraya giden Tarduşlar bunun üzerine korkuya kapılıp, sağa-sola dağıldılar. Bir kargaşa yaşandı ve hepsi burada düşmanları tarafından kılıçtan geçirildiler.

HUN DÖNEMİ AVAR DÖNEMİ

Başkurt Türklerinin İslamiyeti kabul edişi, onların menşei ve yurt tutuşlarıyla da kurtun ilgisi vardır. Bunlardan ilkinde; Hz. Muhammed'in, İslamiyeti öğretmek amacıyla üç din görevlisini Ural Dağları bölgesine gönderdiği; bunlar yola çıktıktan sonra, Ural Dağlarına kadar onların önüne bir "Bozkurt" çıkararak, rehberlik yaptığı; Ural'ın etekleri etrafında yaşayan bu Türk kavmi de, Müslümanlığı kabul etmesinin ardından kendisine Başkurt adını aldığı anlatılır¹².

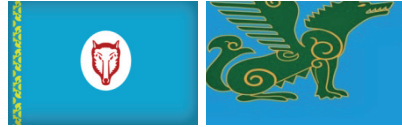
Buradaki kurt motifi, evvelce de değindiğimiz üzere, kurtun klavuzluk, yani yol gösterici özelliğini yansıtmaktadır ki, bu durum Oguz Kagan Destanı'nın da bir bölümünün izlerini taşıırken; yine burada "Oguz'un ayakları öküz ayağı, beli kurt beli, omuzları samur omuzu, göğsü ayı göğsü gibiydi", diye tarif edilmesi de¹³, Türkler için kur-

tun önemi noktasında gözden kaçırılmamalıdır.

Diğer Başkurt destanının konusu ise şöyledir: Çok eski zamanlarda, doğuda yüksek karlı dağlarla çevrili bir bölgede Başkurt, Kazak, Kırgız, Nogay gibi, aynı baba ve anadan olma bazı Türk boyları beraberce yaşıyorlardı. Ama o sıralarda bu gibi isimler henüz yoktu. Gel zaman, git zaman bir gün bunların arasında ihtilaf çıktı ve bu yüzden de birbirlerine düşman olarak mücadeleye başladılar. Günlerden bir vakit, yine bu kabilelerden birisinin beyi, ava gittiği sırada önünde bir kurt peyda oldu. Bey bu kurdu takip ede, ede içerisinde cennet misali ormanları ve nehirleri bulunan, etrafı yüce dağlarla kaplı bir yere geldi. Tam bu esnada kurt da ortadan kayboldu. Bey anladı ki, bu kurt kendisine klavuzluk yapsın diye, Tanrı tarafından gönderilmişti.

Bey bunun üzerine, geriye akrabalarının olduğu yere döndü. Onları da alarak, Ural Dağlarının yanına getirdi. İşte diğer kardeşlerden ayrılan bu kabileye Başkurt denildi ki, "kurdun baş olup, getirdiği" kavim demektir¹⁴.

Yukarıda geçen Kazak, Nogay gibi isimlere baktığımızda, destanın çok geç bir vakitte teşekkül ettiği anlaşılabilir. Birlikte, ana muhteva Ergenekun Destanı'yla benzerlik göstermektedir. Bildiğimiz gibi orada da kurt yok olacak bir millete öncülük yaparak, yeniden güçlenmesine ve çoğalmasına aracılık etmektedir.

Bozkır hayatında her ne kadar kurttan korkulsa da Türk milleti, onda kendisini yansıtan birşeyler bulmuştur. Öyle ki bu durum Türkler hakkında bilgi veren yabancıların eserlerinde bile vurgulanmaktadır. İslam kaynaklarında, Türk'ün atası olarak sayılan Yafes'in çocukluğundaki bir hastalığı sırasında annesinin ona kurt sütü içirdiği rivayet olunur ve torunlarından birinin adı da Börü'dür. Hatta 15. asırda kaynaklarda akıllı, namuslu bir kişi şeklinde anlatılan Ak Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın sarayına giden bir elçinin notlarında, bazı yiğitlerin kurtlarla güreştirildiklerine dair

¹¹Gömeç, a.g.e., s.196.

¹²Gömeç, a.g.e., s.281.

¹³Gömeç, a.g.e., s.44-50.

¹⁴Gömeç, a.g.e., s.281.

bilgilere rastlanılmaktadır.

Kurt ile Türk milleti adeta özdeşleşmiş gibidir. Ondan türediğine inanmakla beraber, içtimai ve dini hayatında da önemli bir yere sahiptir. Eskiden sadece doğum yapacak kadına görüldüğüne inanılan, Türkçedeki aldamak ya da aldatmak fiilinden getirilen ve genellikle çirkin bir kadın şeklinde tasvir edilen “al basmaması”¹⁵ için kadına kırmızı bir nesne iliştime yanısıra loğusa yastığının altına bir parça kurt derisi konurdu. Kırsal kesimlerde ebe-lerin mutlaka kurt kafası olurdu. Hamile kadınlar bazı yerlerde yanlarında kurt dişi taşıdıkları gibi, bebek salıncaklarına da takılırdı. Kırgız Türklerinde çocukları yaşamayan kadınların son evladı bir kurt postuna sarılır ve temsili olarak kurt ağzından veya kurt postunun üzerinden geçirilir. Kurt derisine bir muska yazdırılmasına da rastlanır. Türkmenler, aşeren kadın rüyasında kurt görürse, çocuğunun kahraman olacağına inanır. Hıdırellez’de ateşin üzerindeki şekiller kurt izine benzerse mutluluğa yorumlanırdı. Kurt ulduğunda gökten rızık yağar. Köpeğin kurt gibi ulması veya havaya bakarak havlaması ise ölüme işaret eder vs.

Kurt ile alâkalı inanışlar bunlarla elbette sınırlı değildir. Fakat hakikat olan bir şey var ise, o bir atadır ve gözü torunlarının üzerindedir. Kısacası kurt kültürünün Türk milletinin hayatına böylesine girmesi boşuna değildir.

Birtakım Türk halk hikâyelerinde köpek ile kurt karşılaştırıldığında, köpeğin kişiliğine pek müspet bakılmaz. Kurt yiğitliğin ve hürriyetin timsali iken, köpek daha çok sadakatin sembolü olarak görünse de, buradaki sadakat umumiyetle başkalarının yardımını ve korumasıyla hayatını sürdürmek şeklinde algılanmaktadır. Bu yüzden Türkler arasında anlatılan bir hikâyeye göre; Hz. Süleyman bir ziyafet düzenler. Buna kurt da katılır. Bir kemik veya yağlı bir et parçası vermesi için köpeğin Hz. Süleyman’a nasıl yıldıttığını gören kurt, bu onursuzluktan rahatsız olur ve rızkını sadece Tanrı’dan istemek için davet-

ten ayrılır. İşte bazı rivayetlere göre kurtun ulması Tanrı’dan yiyecek göndermesi veya o gün sahip olduğu yemek için Tanrı’ya şükretmesi biçiminde yorumlanmakla¹⁶ beraber; kurt kendi yiyeceğini kendisi sağlar. Başkalarının artığı veya leşe tenezzül etmez. Eşiyle birlikte gezer ve asla insanoğlu tarafından ehlileştirilemez. Herhalde Türk milleti de kendini öyle görüyordu ki; mitolojik çağlarda toplumların kendilerini tabiattaki birtakım hayvanlarla özdeşleştirme geleneğine bağlı olarak, onlar da kurtu kendilerine daha yakın hissettiler. İşte bütün bunlara binaen, tarihte Türklerin komşusu pek çok halk onları kurtlara benzetmiştir¹⁷.

Netice itibarıyla bu ata olduğu varsayılan kurt, herhalde Türk ırkını besleyip, büyüten ve de koruyan kahraman bir Türk anası ya da kadındır¹⁸. Belki de Kök Türk yazıtlarında geçen Umay’ın bizatihi kendisidir. Çünkü kocası İl-teriş Kagan öldüğünde, biri daha yedi, diğeri de sekiz yaşlarındaki oğulları Köl Tigin ve Bilge ile kızlarına ve ayrıca devlete kol-kanat veren Bilge Katun, Umay’a benzetilmektedir¹⁹. Bunun dışında Türk türeyiş efsanesinde her ne kadar dişi kurt ön plana çıkıyorsa da; dişi kurtla münasebet kuran erkek çocuğu unutmamak

¹⁶Kalafat, *Türk Mitolojisinde...*, s.46; Y.Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Pir Kültü*, Ankara 2016, s.63; Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, C. IV, Haz., N.Lugal, İstanbul 1977, s.554.

¹⁷W.S.Tsai, *Li Tê-Yü’nün Mektuplarına Göre Uygurlar (840-900)*, Doktora Tezi, Taipei 1967, s.130.

¹⁸W.Eberhard, Çin’in Şimal Komşuları, Çev. N.Uluğtuğ, Ankara 1942, s.88; B.Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1971, s.300; B.Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. II, Ankara 1981, s.49-50; Ş.Başta, “Attila ve Hunları”, *Tarihte Türk Devletleri*, C. I, Ankara 1987, s.48; A.İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 2. Baskı, Ankara 1972, s.170; A.İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 2. Baskı, Ankara 1987, s.259-266; A.R.Yalçın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, C. I, 2. Baskı, Ankara 1993, s.64; Z.Karadovut-M. Aksoy, “Kırgız Gelenekleri ve Abramzon”, *SÜ. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1/1, Konya 2004, s.8; Y.Kalafat, “Göktürklerden Günümüze Türk Halk İnançlarında Kurt”, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. 3, Ankara 2005, s.464-469; Y.Kalafat, *Türk Mitolojisinde Kurt*, Ankara 2012, s.44; J.Barbaro, *Anadolu’ya ve İran’a Seyahat*, Çev. T.Gündüz, İstanbul 2005, s.70; G.Hüseyinova, “Başkurt Folklorunda Kız-Kuş Motifi”, *Tarihten Bugüne Başkurtlar*, Haz. M.Özyetkin-M.Dündar-İ.Kamalov, İstanbul 2008, s.199; K.Erzurumlu, *Gerçeğe Hu Diyelim*, 2. Baskı, Ankara 2007, s.127; İ.Alp, *Pomak Türkleri*, Edirne 2008, s.171; N.Durak, “Az Bilinen Bir Türk Oymağı: Hazaraların Kültürü”, *Mehmet Eröz Armağanı*, İstanbul 2011, s.221.

¹⁹Bakınız, *Köl Tigin Yazıtı*, Doğu,31:“Umay teg ögüm katun kutına inim Köl Tigin er at boltı”.

¹⁵*Derleme Sözlüğü*, C. I, Ankara 1963, s.207-208, 222.

gerekir. Yüzlerce yıl evvel, bizce modern Türklük Biliminin kurucusu J.De Guignes'nin herkesten önce bu dişi kurtun yukarıdaki gibi bir kadın olabileceğini işaret ettiğini de burada belirtmek isteriz²⁰. Yani, aslında dişi börü, tamamen çocuğu koruyan ve büyüten bir kadındır. Fakat daha sonraki çağlarda bu olay, Türklerin kendilerine çok yakın gördükleri ve kutsal saydıkları kurtun kişiliğinde özdeşleşmiştir.

Bu münasebetle aklımıza bir ihtimal daha geliyor; o da dişi kurtun Türklerin yaşadığı Orta Asya topraklarına gönderilen bir yalavaç, yani ismini bilmediğimiz peygamber olmasıdır. Semavi dinlerin kitaplarında zikredilen kayıtlara baktığımızda, bütün kavimlere bir peygamber yollandığını görüyoruz. Kur'an da, Nahl Suresi 33. ayette şöyle deniyor: "Biz her millete bir peygamber gönderdik"²¹. O takdirde Asya'ya da yollandığını düşünebiliriz, ki bazı Alevi Türkmenlerin kurta peygamber köpeği²² demesinde herhalde bir mana vardır. Çünkü Bozkurt Tanrı'nın ve peygamberin yeryüzündeki eridir. Tanrı ona güç verirse, dünyada huzur ve düzen olur; eğer ondan desteğini çekerse hem Türklerin arasında, hem de dünyada karışıklık ve felaketler yaşanır. İşte o yüzden Kök Türk Yazıtlarında; "Tanrı güç verdiği için, babam kaganın ordusu kurt, düşmanı koyun gibi imiş"²³ deniyor.

²⁰J.M.De Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, C. II, İstanbul 1924, s.272; Ögel, a.g.m., s.109; H.Ecsedy, "Tribe and Tribal Society in the 6 th Century Turk Empire", *Acta Orientalia*, Tom. 25, Budapest 1972, s.249-251.

²¹*Kur'anı Kerim Tercüme ve Tefsiri*, Haz. Ömer Rıza, İstanbul 1934, s.392.

²²Y.Kalafat, *Altaylardan Anadolu'ya İnanç Göçü*, Ankara 2012, s.72.

²³Bakınız, *Kök Tigin Yazıtı*, Doğu tarafı, 12; *Bilge Kagan Yazıtı*, Doğu tarafı, 1: "Tengri küç birtük üçün kangım kagan süsi böri teg ermiş, yağısı koyun teg ermiş".

Dolayısıyla ismini bilmediğimiz söz konusu elçi, pek tabii bu kurt olabilir.

Türkiye coğrafyasında Selçuklu ve Osmanlılar çağında belki de yavaş yavaş yerleşik hayata geçilerek, koyun yetiştiriciliğinin ön plana çıkması ve buna binaen kurtun, koyun ve keçinin amansız düşmanı olması sebebiyle Anadolu'da unutulması söz konusu ise de; Cumhuriyet ve Atatürk ile beraber bu varlığın yeniden Türklerin milli sembolü olarak gündeme geldiğini görüyoruz. Türk insanına bu efsanevi atayı hatırlatmak için para ve pulların üzerine kurt resmi konulduğu gibi, Türk Ocaklarının amblemi olmuş, ebedi başkomutanı korumak üzere Ankara Ulus'taki heykelin iki yanına Bozkurtlar yerleştirilmiş; hülâsa Cumhuriyetimizin ilk yıllarında devlet ve özel teşebbüse ait pekçok müessese sembol olarak kurtu seçmiştir.

Maalesef Türkiye'de Gazi Mustafa Kemal Atatürk ölünce, onun adı ve bütün mirası unutturulmaya çalışılarak, Türk insanının önüne uyduruk kahramanlar ve ülküler sunuldu. Durum böyle olunca kurt da yavaş yavaş Türk milletinin hayatından çıkarıldı. Bunun üzerine Nihal Atsız ve Türkçüler Derneği vasıtasıyla Bozkurt tekrar milli sembol seviyesine yükseltildi. İşte bu aşamada Türkiye'de doğru veya yanlış milliyetçi bir siyasi parti de, hafızalardan silinmek istenen kurtu kendi simgelerinden biri haline getirerek, adeta onunla özdeşleşti. Bu yüzden de kendisini farklı politik görüşlere mensup sayan pekçok insan kurtu dışlamaya başladı. Ancak bugün değişik coğrafyalar üzerinde yaşayan Türkler için dil, tarih, vatan ne ise Bozkurtun işlevi de odur ki, yeniden devlet ve milletçe bir ortak değer etrafında birleşmek açısından, bu sembolik ataya da sahip çıkmak Türkler için son derece önemli gözüküyor.

Kaynakça

Alp, İ., *Pomak Türkleri*, Edirne 2008

Ayda, A., *Etrüskler (Tursakalar) Türk İdiler*, Ankara 1992

Barbaro, J., *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, Çev. T.Gündüz, İstanbul 2005

Baştav, Ş., "Attila ve Hunları", *Tarihte Türk Devletleri*, C. I, Ankara 1987

Butanayev, V.Ya-Butanayeva, I.I., *Hakaskiy Is-toriçeskiy Folklor*, Abakan 2001

De Guignes, J.M., **Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumi-si**, C. II, İstanbul 1924

Derleme Sözlüğü, C. I, Ankara 1963

Devletşah, **Devletşah Tezkiresi**, C. IV, Haz., N.Lugal, İstanbul 1977

Durak, N., “Az Bilinen Bir Türk Oymağı: Hazaraların Kültürü”, **Mehmet Eröz Armağanı**, İstanbul 2011

Eberhard, W., Çin’in Şimal Komşuları, Çev. N.Uluğtuğ, Ankara 1942

Ecsedy, H., “Tribe and Tribal Society in the 6 th Century Turk Empire”, **Acta Orientalia**, Tom. 25, Budapest 1972

Erzurumlu, K., **Gerçeğe Hu Diyelim**, 2. Baskı, Ankara 2007

Gömeç, S.Y., **Türk Destanlarına Giriş**, 2. Baskı, Ankara 2015

Hüseyinova, G., “Başkurt Folklorunda Kız-Kuş Motifi”, **Tarihten Bugüne Başkurtlar**, Haz. M.Özyetkin-M.Dündar-İ.Kamalov, İstanbul 2008

İnan, A., **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 2. Baskı, Ankara 1972

İnan, A., **Makaleler ve İncelemeler**, 2. Baskı, Ankara 1987

Kalafat, Y., “Göktürklerden Günümüze Türk Halk İnançlarında Kurt”, **XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C. 3, Ankara 2005

Kalafat, Y., **Altaylardan Anadolu’ya İnanç Göçü**, Ankara 2012

Kalafat, Y., **Türk Mitolojisinde Kurt**, Ankara 2012

Kalafat, Y., **Türk Kültürlü Halklarda Pir Kültü**, Ankara 2016

Kapusuzoğlu, G., **Taiping Derlemesinde Türkler**, Ankara 2017

Karadovut, Z-Aksoy, M., “Kırgız Geleneği ve Abramzon”, **SÜ. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 1/1, Konya 2004

Kirilen, G., **Eski Çin’in Ötekisi Türkler**, Ankara 2015

Kirilen, G., **Göktürklerden Önce Türkler**, Ankara 2015

Kur’anı Kerim Tercüme ve Tefsiri, Haz. Ömer Rıza, İstanbul 1934

Mirhand, **Gazneliler-Ravzatu’s-Safa**, Ter. E.Göksu, İstanbul 2017

Moğolistan’da Türk Ayak İzleri, Ulaanbaatar 2016

Moğolların Gizli Tarihi, Çev. A.Temir, 2. Baskı, Ankara 1986

Ögel, B., **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi**, C. II, Ankara 1981

Ögel, B., **Türk Mitolojisi**, Ankara 1971
Rasonyi, L., “Tuna Havzasında Kumanlar”, **Bellekten**, C. 3, Ankara 1939

Treasures of the Xiongnu, Ulaanbaatar 2011
Tsai, W.S., **Li Tê-Yü’nün Mektuplarına Göre Uygurlar (840-900)**, Doktora Tezi, Taipei 1967

Yalgın, A.R., **Cenupta Türkmen Oymakları**, C. I, 2. Baskı, Ankara 1993

Yusupov, K., **Manas Destanı**, Aktaranlar: F.Türkmen-A.İnayet, Ankara 1995

PEMBE GÜNLER

Nerde çocukluğum, o nûrlu günler
Nûrla ısladığım yağmurlu günler.

Çocuk; gül mizaçlı, şekilli hamur
Ayı güler yüzlü, güneşi mahmûr.

Her mırıldanışı uyku çağırır
Uykuda gülüşü sır üstüne sır.

Şirin uçurtmayla göğe açılır
Her gülüşünde bir yıldız saçılır.

Süzülür haberci sevgi böceği
Etrafında döner ak kelebeği.

Çocukluk doğrusu büyük saltanat
Pembe renk dünyâlar, pembe renk hayât...

Nerde çocukluğum, o nûrlu günler
Nûrla ısladığım yağmurlu günler.

Önder ÇAĞIRAN

KIRIMLI RAHMİ VE DİVANI
MUSTAFA RAHMİ
(? – 27 Ramazan 1164/20 Ağustos 1751)

Mustafa ASLAN

Giriş

HAYATI: Asıl adı Mustafa olup daha çok şiirlerinde kullandığı “Rahmi” mahlasıyla tanınan, kaynaklarda “Kırımlı Rahmi Efendi”¹ ve “Tatar Rahmi”² diye de şöhret bulduğu belirtilen bu divan şairimiz, Fatin’e göre Kırımda³, Ramiz’e göre Akkırman’da⁴, Babinger⁵ ve Bursalı Mehmet Tahir Bey’e⁶ göre Bahçesaray’da dünyaya gelmiş olup, doğum tarihi belli değildir. Bursalı Mehmet Tahir Bey, Ramiz’in “Akkırmanlı” şeklindeki kaydını, “mevsuk değildir”⁷ diyerek ihtimalle karşılamaktadır. Mehmet Süreyya Bey de Sicill-i Osmânî’de neredeyse aynı bilgileri paylaşmaktadır.⁸

Kaynakların hemen hepsi Kırım’da başladığı tahsil ve terbiyesini İstanbul’da ikmal ettiği konusunda müttefiktir. İstanbul’a ne zaman ve ne şekilde geldiğini henüz tespit edemediğimiz şairimizin nerelerde ve kimlerden ders gördüğü konusunda fazla bilgi yoktur. Tezkire sahibi Salim Efendi, kısaltıp sadeleştirdiğimiz “adının Mustafa olduğu, Bahçesaray’da doğduğu, gerekli (ilk) bilgileri amcası Hüseyin Efendi’den tahsil ettiği, Damat İbrahim Paşa’ya sunduğu bir kasidesiyle takdirini kazanıp hizmetine girdiği, sonra vezirlik rütbesiyle onun oğlu Mehmet Paşa’nın hizmetine geçtiği, kabiliyeti sebebiyle devatdarlıkları hizmetiyle çerağ edildiği, nazik ifadeli ve temiz gönüllü bir şair olduğu”⁹ bilgisini vermektedir.

Divanında yer alan şiirleri tarih ağırlıklıdır ve bunlardan bazıları da Arapça veya Farsça’dır¹⁰. Bu durum dikkate alınınca iyi bir tahsil gördüğü söylenebilir. Yaşadığı dönemin olaylarının çoğuna tarih düşmesi de ayrı bir önemi haizdir. Ramiz’in ifadesiyle söylemek gerekirse “çocukluğunda ilim ve irfan tahsil etmek yo-

lundaki gayretiyle kemal mertebesine ulaştıktan sonra İstanbul’a gelerek Damat İbrahim Paşa’nın dairesine intisap etmiş, sonra onun oğlu Mehmet Paşa’nın mühürdarlığına getirilmiş, daha sonra da Tersane-i Âmire katipliğine tayin olunmuş”¹¹ tur.

Divan katipliği de yapmış olan Rahmi, 1169/1747’de Osmanlı Devleti tarafından padişah fermanıyla İran elçisi tayin olunan Kesriyeli Ahmet Paşa’nın maiyetinde mektupçuluk göreviyle yola çıkmış, bu sefer esnasındaki intibalarını mükemmel bir sefaretname ile ebedileştirmiştir. Bilinen iki eseri vardır: Divan ve İran Sefaretnemesi.

Rahmi Divanı’nın bu makalemizde esas aldığımız nüshası, Ankara Millî Kütüphane mikrofilm arşivi A-1519 numarada kayıtlıdır. Oradaki kayıttan da mikrofilmin Ragıp Paşa Kitaplığı’ndaki nüshadan çekildiği anlaşılmaktadır. Aşağıda bu nüsha hakkında tanıtıcı bilgi verilmiştir. Derkenarlardan birinde Rahmi’nin kendi memleketi olan Bahçesaray’a sürgün edildiği dikkat çekmektedir. Bu sürgünün sebebini, yılını, süresini, sonucunu vb. ayrıntılarını tesbit edemedik. Bu konu için şimdilik tek delilimiz söz konusu nüshadaki iki gazelinin kenarına düşülmüş notlardır. Bu gazellerden birincisinde sürgün (nefy) ve gurbet duyguları çeşitli söz sanatlarıyla birlikte, genel dokundurularla ele alınırken, ikincisinde baştan sona bu sürgünden dolayı bir af dileme ifadesi hakimdir. Bu bakımdan özellikle oradaki

Vatan yerinde velî âşinâ-yı irfan yok

Garîb-der-vatan oldum garabet işte budur

Medet medet bana ey Hızır-ı bîkesân medet

Tamâm mevsim-i icrâ-yı himmet işte budur

beyitleri oldukça manidardır. Çünkü kişinin kendi vatanında gurbet hayatı yaşaması (şairimizin ifadesiyle “garîb-der-vatan” olması) çekilecek gibi değildir. Bu iki gazeli derkenar kayıtları başlarında olmak üzere, aşağıya “şiirlerinden örnekler”in en başına almayı uygun gördük.

Evli olduğu anlaşılan Rahmi’nin hanımının adını ve kimin kızı olduğu tesbit edemediğimiz gibi, çocuklarının olup olmadığını, onların yaşayıp yaşamadığını da bilmiyoruz. Ancak Aşağıya aldığımız “târîh lifev-i veled-i hîş” (kendi oğlunun vefatı için tarih) başlıklı manzumeden İbrahim Ethem adında bir oğlunun ol-

¹Râmiz, Âdâb-ı Zurafa, s.120

²Mehmet Cemalettin, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri, s.52
Fatin, Hâtimetü'l-Eş’âr, s.131

⁴Râmiz, Âdâb-ı Zurafa, s.121

⁵Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, s.311

⁶Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, s.57

⁷Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri, s.34

⁸Mehmed Süreyya, Sicil-i Osmânî, Matbaa-i Âmire, 1311, s.376

⁹alim, Tezkiretü’ş-Şu’arâ, (Haz. Adnan İnce), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s.343-344.

¹⁰Bu Arapça/Farsça mısra, beyit veya şiirler, aşağıda Divandaki tarihleri hakkında bilgi verirken detaylandırılmıştır.

¹¹Ramiz, a.g.e. s.120

duğu ve çocuk yaşta iken vefat ettiği anlaşılmaktadır:

TÂRİHLİ-FEVT-İ VELED-İ HİÇ

Oğlum İbrâhîm Edhem hayf kim ma'sûm iken
Dîde-i gam-dîdeden mânend-i rûh oldu revân

Hak bu kim iz'ân edip dehrin fenâsın âkîbet

Nûr-ı çeşmim tıfl iken mülk-i bekaya attı cân

Çâresi sabr ü tahammüldür bu derdün tâ ezel

Böyledür âyîn-i çarh-ı kecrev-i nâ-mihribân

Vâlideynin tûl-i ömr ile muammer eyleyüp

Eyleye Hak cümlesin ukbâda mahşûr-ı cinân

Sâl-i târîh-i vefatın söyledim bir ah edip:

“Kıldı İbrâhîm Edhem adn-i cennâtı mekân” sene
1163¹²

قيلدي ابراهيم ادھم عدن جناتي مكان (سنة ۱۱۶۳)

İstanbul'da 1164/1751'de ortaya çıkan ve pek çok kişinin telef olmasına sebep olan veba salgınından dolayı ölüm korkusuna kapılan Rahmi, vebanın bulaştığı yerden geçmek değil, adının anıldığı meclislerden bile kaçır olmuş, bu şekilde her şeyden nefret eden çaresiz kalmış bir kişi durumundayken, korkusu ve kaçışı fayda etmeyip ramazan ayının yirmi yedinci günü kadir gecesi sabahında veba (taun) hastalığından vefat etmiş, Edirnekapı haricinde defnedilmiştir. Kendisi Kırımlı olduğu için, şivesine uygun olarak latife yollu

“Konak gel bunda îmâsiyla Rahmî çaptı firdevse”
1164/1751

“قوناق گل بونده ایماسیله رحمی چاپدی فردوسه”

berceste mısraı, Teşrifatı İzzî Efend'nin lisanından vefat tarihi olarak sadır olmuştur. Kaynaklarda zikredilen ve mezar taşında da yazılı olan bir başka tarih de

“İde huldi cây Rahmî Mustafa” 1164

“ایده خلدي جاي رحمي مصطفي”

mısraıdır. Fakat bu mısra “1165” yılını karşılamaktadır.

EDEBÎ KİŞİLİĞİ: Kırımlı Rahmî'nin de içerisinde yaşadığı 18. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal pek çok çalkantılarla dolu bir devresidir. Fakat bu sıkıntılar henüz edebiyata yansımış değildir. Dolayısıyla devrin diğer şairleri gibi, Rahmi de şiirlerinde bu sıkıntılara pek değinmez.

Râmiz Âdâb-ı Zurafâ'sında Rahmi hakkında sadeleştirerek kısalttığımız şu bilgileri vermektedir: “İlim ve irfanla şöhret bulmuş, şen yaratılışlı mahir bir şairdir. şiirleri manidar olup, seçkin ve güzel tarihleri büyük-küçük herkes tarafından beğenilmiştir. Kalemi emsalinden üstün ve belagatli sözler yazmış olup kendisi

¹²Kırımlı Rahmi, Divan, Millî Kütüphane mikrofilm arşivi A-1519, v.75a

akranı arasında başta gelenlerdendir”¹³.

Karslızade Mehmet Cemalettin de Âyine-i Zurafâ diye bilinen ve İkdamcı Ahmet Cevdet Bey tarafından Osmanlı Tarih ve Müverrihleri ismiyle yayınlanan eserinde, şairimiz Kırımlı Mustafa Rahmi hakkında “ifade ve tabirleri temiz, maharetli bir şair olması sebebiyle, zamanının şairlerinin geleneğine uygun olarak tertiplenmiş bir divanı ve irfan sahiplerinin eserlerine benzeyen bağı yazıları vardır.

Kaleminin ve kendi yeteneğinin ürünü eserleri dostları indinde görölmeğe değer ve hüner sahiplerince de makbul durumdadır. Salâh ile iffete düşkün ve herkesle hiç kıskanmadan ülfet ve muhabbet eder, temiz ahlaklı, hakikat vadisinde koşuşturana temiz inançlı bir zât”¹⁴ diyerek kanaatini belirtir.

Bursalı Mehmet Tahir Bey ise Osmanlı Müellifleri'nde Rahmî'nin edebî yönünü “eş'arında hakîmâne ebyât mevcuttur”¹⁵ diyerek özetle değerlendirmektedir.

Gazellerinden bazıları çağdaşı olan şairlerin gazellerine nazire, bazıları onlar hakkında ve bazıları da onlarla müşterektir. Gözden geçirdiğimiz ve yukarıda kaydını verdiğimiz nüshadaki derkenarlara göre bu husus nazireler:

Pîrîzade Mehmet Sahip Efendi'ye nazire (v.20b),
Hasan İsmet Efendi'ye nazire (v.21b),
Râşid Efendi'ye nazire (v.22b, 28a),
Râtip Ahmet Paşa'ya nazire (v.28a, 38a, 39a),
Münîf Efendi'ye nazire (v.29a, 32a),
Şeyhülislâm Esat Efendi'ye nazire (v.29a, 38b),
Ragıp Paşa'ya nazire (v.33a, 34b),
Nevres Efendi'ye nazire (v.34b)

diğerleri:

Defterdar Şâtır efendi'ye arz olunmuş gazel (21b),
Ragıp Paşa ile müşterek dedikleri gazel (v.22b),
Mehmet Kethüda hakkında müzeyyel gazel (v.24b),
İbrahim Paşa hakkında müzeyyel gazel (v.37b),
Defterdar¹⁶ Efendi hakkında müzeyyel gazel (v.41a)

şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Divan şairi olarak “Rahmi” mahlasını kullanmış (Kırımlı Rahmi de dahil olmak üzere) 8 şair mevcuttur¹⁷.

¹³Ramiz, a.g.e. s.120

¹⁴Mehmet Cemalettin, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri, s.53

¹⁵Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, s.58

¹⁶Mikrofilmden fotokopi çektirerek elde ettiğimiz metinde bu kısım (derkenar olduğu için) çıkmamıştır. Millî Kütüphane'deki nüshadan bakmağa da fırsatımız olmadı. Dolayısıyla adı eksik kaldı.

¹⁷Dergâh yayınları, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.7, s270-271)

Rahmi, klasik edebiyatımızın özellikle biyografi yönüyle göz ardı edilemeyecek önemli kaynakları olan şura tezkirelerinden Salim, Ramiz ve Fatim tezkirelerinde yer almaktadır¹⁸.

ESERLERİ:

1-DİVAN: Her Divan şairi gibi Rahmi'nin de şiirlerini topladığı bir divanı vardır. Basılmamış olan ve hacmi dikkate alındığında "divançe" olarak kabul edebileceğimiz bu eser, bir yüksek lisans tezine de konu olmuştur¹⁹. Divanın kütüphanelerde tespit edebildiğimiz yazma nüshaları şunlardır:

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Kit. Nu. 1094
Süleymaniye Kütüphanesi Yahya tevfik Kit. Nu. 1599/299

Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Kit. Nu. 2640

Üsküdar Selimağa Kütüphanesi Nu. 918

Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kit. Nu. 167

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y. 523

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y. 2007

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y. 9666

Beyazıt Kütüphanesi 5796

Ayetullah Necefi Kütüphanesi (İran) 4008/2

Bu çalışmamıza esas olan yukarıda kaydını verdiğimiz nüsha, üzerindeki kayda göre 205x122 mm. ebadında ve Ragıp Paşa Kütüphanesi (Süleymaniye Kütüphanesine bağlıdır) Yahya Tefvik bölümünde 1599/299 numarada yer alan nüshadan Şubat 1959'da mikrofilm çekilmiştir. 77 varaklık bu nüshanın içerisinde yer alan manzumeler, oradaki sırasına göre şöyledir:

KASİDELER: 1b-18a varakları arasında 20 kaside yer almaktadır. Diğer mürettep divanların çoğunda olduğu gibi, burada da kasideler bölümü için genel bir başlık konmamıştır. Bu kasideler (parantez içindeki rakamlar beyit sayılarını göstermek üzere) sırasıyla

1-Na't (33)

2- Hz. Mevlânâ hakkında methiye ("Mevlânâ" redifli) (10)

3- Damat İbrahim Paşa hakkında methiye ("gelen" redifli) (40)

4- Damat İbrahim Paşa hakkında methiye (33)

5- Damat İbrahim Paşa hakkında methiye (50)

6- Kaptan Mustafa Paşa hakkında ramazaniye (43)

7- Kaptan Mustafa Paşa hakkında methiye (33)

8- Sadrazam (Hekimoğlu) Ali Paşa hakkında methi-

ye ("seyf ü kalem" redifli) (54)

9- Sadrazam (Hekimoğlu) Ali Paşa hakkında bahariye (62)

10- Firârî-zâde Abdullah Paşa hakkında methiye (52)

11- Halep Valisi Sadr-ı Esbak Ahmet Paşa hakkında methiye ("Halep" redifli) (28)

12- Sadrazam Mehmet Paşa hakkında methiye (13)

13- Hükümdarın Tersane-i Âmire divanhanesini teşrifleri hakkında methiye (13)

14- Sadr-ı Âli kethüdası Şerif Efendi'ye iltimasname (9)

15- Damat İbrahim Paşa hakkında methiye (5)

16- Damat İbrahim Paşa hakkında methiye (4)

17- Damat İbrahim Paşa'dan elmas talebi hakkında (Farsça) (8)

18- Köprülüzade Ahmet Paşa hakkında methiye ("id" redifli) (11)

19- Darussaada Ağası Mehmet Emin Efendi'nin kâtibi hakkında methiye (15)

20- Bir mutribe hakkında methiye (33) olarak kaleme alınmışlardır. Yukarıdaki rakamlardan da anlaşılacağı üzere, bazı kasidelerin eksik olduğu (yarım kaldığı) anlaşılmaktadır.

GAZELLER: 18b-42b varakları arasında "İbtida-i Gazeliyyât" başlığı altında, kafiye veya redifinin son harfine göre eliften yâ'ya kadar 138 adet gazel vardır. Gazeller arasında bir de 4 bentlik bir şarkı yer almaktadır (v.41a). Bunu da dahil edince gazellerin sayısı 139 olmaktadır.

KIT'ALAR: 42b-44b varakları arasında "Mukattaât" başlığıyla 26 kıta yer almaktadır.

MATLA'LAR: 44b-45b varakları arasında "Matâli" başlığını taşıyan bölümde 18 beyit halindedir.

TARİHLER: 46a-75b varakları arasında başlıksız olarak 114 tarih yer almakta ve Divan'ın neredeyse yarısını bu tarihler işgal etmektedir. Bunların en eskisi 1137, en yenisi 1164 tarihini taşımaktadır. Yıllar itibariyle bu tarihler (yanlarında parantez içindeki rakamlar sayılarını göstermek üzere) aşağıda sıralanmıştır:

1137 (1), 1139 (2), 1140 (9), 1141 (12), 1143 (1), 1144 (2), 1145 (7), 1147 (9), 1149 (3), 1150 (1), 1151 (2), 1152 (3), 1153 (1), 1155 (3), 1156 (1), 1157 (12), 1158 (7), 1159 (10), 1160 (1), 1162 (5), 1163 (13), 1164 (7)

Bu tarihler ve niçin yazıldıkları da tarih sırasına göre aşağıdaki şekildedir:

Çavuşbaşı Ebubekir Ağa'nın yaptırdığı çeşme hakkında (3) 1137, Kasr-ı Hümayun için (Tersane bahçesinde) (23), 1139, Kasr-ı Hümayun için (Topkapı'da) (20) 1139, Yeni yıl

¹⁸Haluk İpekten, Mustafa İsen, Recep Toparlı, Naci Okçu, Turgut Karabey, Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü,

¹⁹Elmas, Sevgi/Ötürk, «Rahmî (Kırımlı Mustafa): Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni», Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

için (8) 1140, Yeni yıl için (1) 1140, Yeni yıl için (3) 1140, Eşref Şah ile sulha dair (19) 1140, Eşref Şah ile sulha dair (1) 1140. Şehzade Numan'ın Kur'an talimine başlaması hakkında (12) 1140, Sadaret Hazinesi'nin katibi hakkında (3) 1140, Kuruçeşme'ye su getirilmesi hakkında (6) 1140, Kuruçeşme'ye su getirilmesi hakkında (noktalı harflerle, tek mısralık) 1140, Sultan Bayezid'in annesinin yaptırdığı çeşme hakkında (7) 1141, Şehzade Süleyman'ın Üsküdar'da yaptırdığı çeşme hakkında (6) 114, Damat İbrahim Paşa'nın Üsküdar'da yaptırdığı çeşme hakkında (9) 1141, Şehzade Mustafa'nın Üsküdar'da yaptırdığı çeşme hakkında (4) 1141, Şehzade Numan'ın Üsküdar'da yaptırdığı çeşme hakkında (4) 1141, Şehzade Seyfettin'in annesinin Üsküdar'da yaptırdığı çeşme hk. (6) 1141, Şehzade Abdülhamid'in annesinin Üsküdar'da yaptırdığı çeşme hk. (7) 1141, Şehzade Abdülhamid'in oğlu Mehmet Paşa'nın yaptırdığı çeşme hk. (7) 1141, Şeref-âbâd Kasrı hakkında (20) 114, İki kalyonun birden denize indirilişi hakkında (5) 114, İzzet Ali Efendi (Paşa)'nin defterdar oluşuna dair (5) 1141, İshak Efendi'nin Anadolu Kazaskeri oluşuna dair (4) 1141, Hekimoğlu Ali Paşa'nın gaza zaferi hakkında (9) 1143, Bekir Paşa'nın kaptan-ı derya oluşu hakkında (7) 1144, İzzet Ali Paşa'nın kaymakamlığı hakkında (2) 1144, Sultan I. Mahmud'un Topخانه'de yaptırdığı çeşme hakkında (31) 1145, Yeni kalyon hakkında (18) 1145, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın nişan testisini tüfikle vurma hk. (13) 1145, Hâlisâ Ef. nin sadaret kethüdası oluşu hk. (tarihsiz –unutulmuş olmalı) (6, Sadrazam Ahmet Paşa'nın oğlu Veli Bey Ef. nin sünnet düğünü hk. (9) 1145, Osman Paşa'nın Şah Tahmasb'ı mağlup etmesi hk. (4) 1145, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın camisinin temelini atılışı hk. (9) 1145, Yeni yıl için (4) 1145, Yeni yıl için (6) 1147, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın camisinin tamamlanışına dair (7) 1147, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın camisinin tamamlanışına dair (tek mısra, Arapça) 1147, Nişancı Bekir Paşa'nın Rumeli valisi oluşu hakkında (7) 1147, Gül Ahmet Paşa'nın vezareti için (4) 1147, Halil Efendi'nin defterdar oluşuna dair (6) 1147, Hükümdarın kuşhane yaptırmasına dair (6) 1147, Şeyhülislâm İshak Efendi'ye sultan tarafından ev ihsan olunuşu hk. (9) 1147, Mustafa Paşa'nın ikinci defa kaptan-ı derya oluşuna dair (8) 1147, Nişancı Ahmet Paşa'nın kaymakam oluşu hakkında (5) 1149, Abdülaziz'in oğlu Abdullah'ın doğumu hakkında (4) 1149, Seyyid Vehbi'nin vefatı hakkında (7) 1149, İmam-ı sultânî'nin Rumeli Kazaskeri oluşu hakkında (5) 1150, Sadrazam Yeğen Mehmet Paşa'nın Büyüka'da'yı fethi hakkında (11) 115, Şakî Sarı Bey Oğlu'nun katli hakkında (12) 1151, Sadrazam İvaz Mehmet Paşa'nın Belgrad'ı fethi hakkında (Farsça) (13) 1152, Defter-i Hâkânî Emîni Nuh Efendi'nin vefatı hakkında (3) 1152, Kaptan Süleyman Paşa'nın vefatı hakkında (7) 1153, Yeni bir kalyon hakkında (9) 1155, Ali Efendi'nin dehterdar oluşu hakkında (6) 1155, Behcet Efendi'nin köşkü için (8) 1155, Râtip Ahmet Paşa'nın kaptan-ı derya olması hakkında (13) 1156, Saray-ı Hümayun'da cephanе inşası hakkında (15) 1157, Fülke-i

hümâyûn-ı şehriyârî hakkında (6) 1157, Darussaade Ağası Arabî Beşir Ağa'nın yaptırdığı kütüphane hakkında, (11 beyit, mülemma) 1157, Darussaade Ağası Arabî Beşir Ağa'nın yaptırdığı medrese hakkında (8) 1157, Darussaade Ağası Arabî Beşir Ağa'nın yaptırdığı mektep hakkında (7) 1157, Darussaade Ağası Arabî Beşir Ağa'nın yaptırdığı sebîl hakkında (10) 1157, Darussaade Ağası Arabî Beşir Ağa'nın yaptırdığı çeşme hakkında (6) 1157, Darussaade Ağası Arabî Beşir Ağa'nın yaptırdığı çeşme hakkında (5) 1157, Darussaade Ağası Arabî Beşir Ağa'nın Büyük Ayasofya Sokağında, yaptırdığı çeşme hakkında (9) 1157, Darussaade Ağası Arabî Beşir Ağa'nın Beşiktaş'ta yaptırdığı çeşme hakkında (8) 1157, Darussaade Ağası Arabî Beşir Ağa'nın annesinin Beşiktaş'ta yaptırdığı çeşme hakkında (7) 1157, Sadaret Kethüdası Şerif Efendi'nin Şumnu'daki medresesinin tamirine dair (9) 1157, Sadaret Kethüdası Şerif Efendi'nin Şumnu'daki mektebi hakkında (7) 1158, Darussaade Ağası Arabî Beşir Ağa'nın yaptırdığı tekke hakkında (3) 1158, Kırım Hanı Selim Giray'ın köşkü hakkında (17) 1158, Pîrîzade Mehmet Sahip Efendi'nin Şeyhülislâm oluşu hakkında (7) 1158, Mîrâhûr-ı Evvel-i Şehriyârî Abdullah Efendi'nin vezir oluşu hk. (5) 1158, Baş Kadın'ın yaptırdığı çeşme hakkında (6) 1158, Müderris Mehmet Efendi'nin vefatı hakkında (3) 1158, Çöp mahzeninin temeli hakkında (10) 1159, Fatih-i Bahrî adındaki yeni bir kalyon hakkında (7) 1159, Tersanedeki sürp (kurşun) mahzeninin yenilenmesi hakkında (9) 1159, Hayati-zade (Mehmet Emin) Efendi'nin şeyhülislam olması hk. (10) 1159, Tersane emini Mehmet Efendi'nin sadaret kethüdası olması hk. (9) 1159, Behcet Efendi'nin defterdar olması hakkında (5) 1159, Sadaret kethüdası Mehmet Efendi'nin sadrazamlığı hakkında (10) 1159, Silahdar-ı Şehriyârî Mustafa Bey'in paşalığı ve Mora valiliği hk. (9) 1159, Kethüda-yı Bevvâbîn-i Şehriyârî Mahmut Ağa'nın kaptan-ı deryalıkla paşalığı hakkında (7) Enis Efendi'nin Kastamonu'daki camisinin tamiri hakkında (13) 1159, Nadir Şah'ın katli hakkında (5) 1160, Kara Halil-zade Mehmet Sait Efendi'nin şeyhülislâm oluşuna dair (8) 1162, İrânî Abdullah Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşu hakkında (5) 1162, Sultan baştabibinin Anadolu ve Rumeli kazaskeri oluşu hk. (9) 1162, Tersane emini Mehmet Efendi'nin sadaret kethüdası olması hk. (5) 1162, Muhzirbaşı Hüseyin Efendi'nin yaptırdığı çeşme hakkında (5) 1162, Rûznâmçe-i Evvel (Sabık Reisülküttap) Mustafa Ef. nin vefatı hk. (5) 1162, Fülke-i Hümâyûn-ı Şehriyârî hakkında (7) 1163, Sadaret Kethüdası Mehmet Efendi'nin sadrazam oluşu hk. (10) 1163, Çavuşbaşı İbrahim Efendi'nin sadaret kethüdası olmasının dair (9) 1163, Sultan I. Mahmut Camisi'nde Buhari-î Şerif okunması için yer tahsisi hakkında (13) 1163, Sultan I. Mahmut Camisi'nin temelini atılışı hakkında (9) 1163, Mehmet Kethüda'nın mezarında Defterdar Mehmet Paşa'nın çeşme, yaptırması hakkında (11) 1163, Yeniçeriler Ağası Sarayı'nın yenilenmesi hk. (10) 1163, Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Ağası'nın sarayının dergâhi hk. (9) 1163, İstanbul'da bir sokağın yenilenmesi

hakkında (9) 1163, Berid-i Zafer adlı kalyonun yenilenmesi hakkında (11) 1163, Kendi oğlu İbrahim Edhem'in vefatı hakkında (5) 1163, Rûznâmçe Kesedarı Mustafa Efendi'nin defterdar olması hk. (6) 1164, Galata Mevlevihanesi şeyhi Abdülbaki Efendi'nin vefatı hk. (4) 1164, Bektaşiler Zabiti Sarayı'nın sofası hakkında (6) 1164, Osman Efendi'nin darussaade katibi oluşuna dair (7) 1164, Fülk-i Hümâyûn-ı Şehriyârî hakkında (7) 1164, Sandal-ı şehriyârî hakkında (8) 1164, Sadrazam Mehmet Paşa'nın yaptırdığı çeşme hakkında (5) 1164, Defterdar Behcet Efendi'nin annesinin yaptırdığı çeşme hakkında (5) 1164, Sipahi Ağası Kadı Halil Ağa'nın vefatı hakkında (5) 1164

54a-54b varakları arasındaki "Târîh Likethudâ-yı Sadr-ı Âlî Şüden-i Hâlisâ Efendi" başlığını taşıyan manzumenin sonunda tarih yoktur. Buradaki şekliyle 6 beyit tutarındaki bu tarih manzumesi ya yarım kalmış ya da bu nüshaya eksik olarak kaydedilmiştir.

Tarihlerden 4 tanesinde tarih beytinin her iki mısraında da tarih düşülmüştür.

Tarih manzumelerinden 4 tanesi Farsçadır. Yine 1140 senesini karşılamak üzere "Târîh li-Kâtib-i Hazîne-i Sadr-ı Âlî" başlıklı 3 beyitlik manzumenin tarih beyti olan 3. ve son beytindeki tarih, 1163 senesini gösteren "Târîh-i Fülke-i Hümâyûn-ı Şehriyârî" başlıklı 7 beyitlik manzumenin tarih beyti olan 7. ve son beytinin ikinci mısraındaki tarih, 1164 yılını karşılayan "Târîh Berây-ı Suffe" başlıklı 6 beyitlik manzumenin 6. ve son beytinin ikinci mısraında düşülen tarih de Farsçadır.

Ayrıca, tarih manzumelerinden (biri tek mısralık, diğeri 11 beyitlik olmak üzere) 2 tanesi Arapçadır. Aynı şekilde, 1163 tarihini karşılamak üzere yazılmış olup "Târîh-i Vaz'-ı Esâs-ı Câmî'-i Şerîf-i Sultan Mahmut Han" başlıklı 9 beyitlik manzumenin her beytinin ilk mısra Türkçe, ikinci mısraı Arapçadır. Bir mülemma örneği olan bu tarih manzumesinin son beytinin ikinci mısra da Arapça yazılmış bir tarih örneğidir.

LÜGAZLAR: 76b-77b varakları arasında her birisinin başında "lügaz" ifadesi kullanılmak suretiyle 4 lügaz yer almaktadır.

2-SEFARETNAME-İ İRAN

Osmanlı Devleti tarafından 1160'ta İran elçisi tayin edilen Kesriyeli Ahmet Paşa'nın maiyetinde şairimiz Rahmi de mektupçuluk göreviyle yer almış, Üsküdar'dan başlayıp Bağdat üzerinden Hemedan'a kadar süren bu yolculuk esnasında şahit olduğu çeşitli olayları; uğradıkları şehirlerin, kasabaların, hanların, menzillerin isimlerini, birbirine uzaklıklarını vs. bu eserine kaydetmiştir.

Bu seferdeki görevi nedeniyle bazı kaynaklarda ken-

disinden "vak'anüvis"²⁰ diye bahsedilse de Babinger, buradaki "vak'anüvis" sıfatının devletin resmî tarihçisi karşılığı kullanılan "vak'anüvis" değil, "protokol şefi" karşılığı olduğunu²¹ kaydetmektedir.

Babinger, Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi 2091 numarada kayıtlı "Târîh-i Kırım" adını taşıyan ve Kırım hanlarının tarihinden bahsetmesi muhtemel yazma eserin de Rahmi'ye ait olabileceği fikrini ileri sürmektedir²².

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

Gazeller

"Hâlet-i Nefyinde İnşâd Eyledüğü Gazeldür"

Değüldür nâ-şinide merdüm-i dâna garîb olmak

Sühende şartdur lafz âşinâ ma'nâ garîb olmak

Hüner-mendâne gurbet-der-vatandır şâhid-i rüçhân

Ki âdetdür sadefde gevher-i yektâ garîb olmak

Değül bigâne çarhun âşinâyam her cefâsiyla

Tahammülsûz-terdür cümleden ammâ garîb olmak

İder imâ sühandân olduğın vâ-beste-i mihnet

Kafesde böyle Rahmi bülbül ü bebgâ garîb olmak

Sebeb budur dururken sad hezâr üşkûfe-i bî-sûd

Miyân-ı hârda gül-gonce-i ra'nâ garîb olmak

"Maskat-ı Re'si Olan Bahçesaray'a Nefy Olundukda Âsitâne'ye İrsâl Eyledüğü Gazeldür"

Şikeste-dillere rahm it sıyânet işte budur

Cebîrebend-i visâl ol inayet işte budur

Vatan yerinde velî âşinâ-yı irfân yok

Garîb-der-vatan oldum garâbet işte budur

Meded meded bana ey Hızr-ı bîkesân meded

Tamâm mevsim-i icrâ-yı himmet işte budur

Humârı tez irişür neş'e-i humârından

Bu bezmgâhda âyîn-i işret işte budur

Nedür cemâd ile hod-gâm olanların farkı

Kerîm-i bende-nevâz ol mürüvvet işte budur

Koya bu vahşeti uşşâk-ı zâra me'nûs ol

Perî-nihâdlara âdemiyyet işte budur

Libâs şâhid-i hüsn-i beyân olur Rahmî

Kumâş-ı tâze-zuhûr-ı belâgat işte budur

Emdürüp la'lîn dil-i gam-hâre Allâh aşkına

Bir ilâc itmez misin bîmâre Allâh aşkına

Mevchîz-i nâz idüp çîn-i cebînün bî-sebeb

Boğma başınçün beni âzâre Allâh aşkına

Yüz virüp nâdâna ey mir'ât-ı hüsn-i hoş-nümâ

²⁰Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri (haz. Mustafa Taççı-Cemal Kurnaz), Ankara 2000, s.58; Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri (haz. Mehmet Sarı), 1990, s.34

²¹Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (çev. Coşkun Üçök), Mersin 1992, s. 312, I numaralı ilk dipnot (aynı sayfada 1 numaralı ikinci bir dipnot daha var!)

²²Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (çev. Coşkun Üçök), Mersin 1992, s. 312.

Rûy-ı dil gösterme gel ağyâre Allâh aşkına
Cânuma kâr itdi kahr-ı firkatün oldum helâk
Âşıkam lutf it bana bir çâre Allâh aşkına
Rahmi-i dil-haste emsem dir leb-i şîrînüni
Bir ilâc itmez misin bîmâre Allâh aşkına

*

Dil-i âvâre düşdi dâm-ı zülf-i fitne-perdâza
Ne yapsın bir kebûterdir iki sayyâd-ı füsûn-sâza
Bana zincire-i temkîn pâ-bend-i karâr olmaz
Misâl-i cüy gönlüm akdı bir serv-i ser-efrâza
Çeker her kâsesin bir sığaya a'dâ-yı harf-endâz
Nigâh-ı gayra hergiz virme ruhsat nüsha-i râza
Komam ser-pençe-i feryâddan taraf-ı girîbânın
Girerse dâmenün mahşerde dest-i şevke-perdâza
Çekilmez Rahmiyâ ağzâb-ı nâ-hemvârf-i tab'un
Virüp bîhûde sıklet virme ol şehbender-i nâza

*

Hayâl-i rûy-ı rengînün dil-i uşşâk-ı şeydâda
Hemân bir lâledür gûyâ ki gülzâr-ı temennâda
Güzelsüz bâdenün de zevki olmazmış meğer sâkı
Harâm olsun bu şeb bir çâşnî buldumsa sahbâda
Kıyâmetler kopardı başuma dün hüsn-i refârı
Aceb cünbişli kâmet var o serv-i sîm ü bâlâda
Gedâlar şöyle dursun şâhlar meftûn-ı hüsnündür
Sana âşık geçinmez var mıdır a'lâ vü ednâda
Aceb bilsem niçün bigânelükler eyledi böyle
Nigâh-ı âşinâyı yok o çeşm-i kîne-peydâda
Değüldür sana Rahmî gibi herkes âşık-ı sâdık
Efendüm bir kulun var kıymetin bil dâr-ı dünyâda

*

Feyz-bahş olsa n'ola rindâne her gün her gice
Devr ider dehri iki peymâne her gün her gice
Ârızı ber-pîç ü tâb oldu dil-i bî-tâkate
Fikr-i zülf ü ârız-ı cânâne her gün her gice
Mîhrüne şebnem çerâğ-ı hüsnüne pervânedür
Gel hemân cem'iyyet-i rindâne her gün her gice
Sîne-sâf olsam misâl-i pîrehen leyl ü nehâr
Mahrem olsam ol şeh-i hûbâne her gün her gice
Sâye-veş pâmâl-i gam giryân çü-şem'-i ten-güzâr
Böyledür Rahmî dil-i divâne her gün her gice

ŞARKI

Gönül virdim bugün bir gevher-i kân-ı temennâyâ
Aceb mi eşk-i çeşmüm aksa cûlar gibi deryâya
Esîr oldum görüp ol pâdişâh-ı âlem-ârâyâ
Değişmem bir nigâh-ı iltifâtın cümle dünyâyâ
Ne efsûn itdi ey hercâyı bilmem çeşm-i mekkârun
Başumdan aklum aldı sihr idüp zülf-i siyeh-kârun
Serâpâ şîvdür nâz ü cefâdur tarz-ı etvârun
Yiter zâlim amân cevri eyledün uşşâk-ı şaydâya
Olup dest-i temennâ kûşe-i dâmânuna vâsıl
Nihâl-i vuslatundan mîve-çîn olmak değül kâbil
El irmez serv gibi kâmet-i bâlâna ve'l-hâsıl

Seni ser-keş büyütmiş âh efendüm besleyen dâye
Koyup semt-i vefâyı meclis-i bigâneye gitme
Yalanlar söyleyüp uşşâkünü her bâr incitme
Bugün yarın diyü Rahmî-i şeydâya firib itme
Ne lutfun var ise eyle efendüm salma ferdâyâ

MUKATTAÂT

Afv eyle benüm cürm ü günâhum yâ Rab
Nâ-şüste koma rûy-ı siyâhum yâ Rab
İtdürme bana gayrı melâz ü melce'
Sensen çü benüm cây-ı penâhum yâ Rab
Matlûb-ı dil-i zârımı hep yâ Rab vir
Çekdürme bana bâr-ı teab yâ Rab vir
Düşvâr olan işlerüme âsânluk
Bî-şâyibe-i arz-ı taleb yâ Rab vir
Sensen ey Hâlık-ı Ferd ü Vâhid
Mücib-i âlem-i heftâd ü hezâr
Bin bir esmâ-i şerîf hakkıyçün
Cürm ü günâhumı itdürme sümâr
Ey fahr-ı rusül vâkıf-ı sırr-ı Kur'an
Efserkeş-i Tâhâ vü Habîb-i Hannân
Lebbeyk-zenân eyle beni lutfunla
Rûmâl-i der-i beniyyet-i Hudâ-yı Mennân
Bildüğüm bilmedüğüm cürmüme yâ Rab tevbe
Hâsılı eyledüğüm ma'siyete hep tevbe
Tevbe ey Mâlik-i gufrân u Raûf u Settâr
Cürm ü isyânuma her rûz ü her şeb tevbe
Yüz akluğı ihsân ide Hak sadr-ı saide
Sevk itdi donanmayı yine bahr-i sefide
Dünyâyı donatsun dem-i şemşîr-i cihâdı
Kessün nice endâmları a'dâyı anide
Zerdî-i hasret-i zer ârız olup ruhsâre
Heves-i sîm beni eyledi pâre pâre
Gözleri kaldı terâzû gibi dükkânında
Dest-i sarrâfda bugün düş olıcak dînâre
Alınca goncenün gülşende dest-i hâr dâmânın
Çemende gül gibi çâk itdi bülbüller girîbânın
Cefâ-yı hârına gülzâr-ı dehrün sabrumuz yokdur
Ki zîrâ zib-i destâr itmedük bir verd-i handânın
Sana bir bende-i ihlâs-pezîr
Görmedüm hiç dil-i divâne gibi
Dolaşur dergehin ey şem'-i münîr
Mümdür hidmete pervâne gibi
Görüp esnâ-yı rehde bir cüvân-ı tâze-ruhsârı
Înân-ı tevsen-i ârâm ü sabrı elden aldurdum
Aceb mi merhem-i vaslun temennâ eylesem zîrâ
Dil-i mecrûhı tîğ-ı gamze-i gaddâre çaldurdum
Olup şehri siyâmun sa'd hükmün dutsun âfâkı
Ki sensen âsafâ âşâyışı bu mesned-i sardun
Misâl-i bedr-i enver eksilüp hemvâre bed-hâhun
Hilâl-i rûze-veş günden güne efzûn ola kadrün
Rahmî kıbâb mecma'-ı mâ sanma sübesü
Seyr eyledükce maskem-i âbun hazînesin
Pây-ı hidiv-i dehre nisâr itmeğ zemîn

Sîmîn kemerler ile çıkardı zemînesin
Başum üzre hümâ-yı vuslat-ı yâr
Olmadıysa aceb mi sâye-fiken
Mihribândur o rûtbe felek bana
Şöyle kim kuş uçurmaz üstümden
Sa'd eyleye bu şâneyi Hak celle şânühü
Dehrün hidîv-i pâk ü hümâyûn-likâsına
Bu şânedür ki yek ser-i mü yok tefâvüti
Tatbîk olinsa şâne-i sîn-i mehâsine
Bu sâl gelmedi Sultân Mehmed'e nîsvân
Hele sakatlamadan dutdı zen-perest orucı
Virür bu muğlim-i nâ-şüste-rûya da âbdest
Henüz geldi Sitanbul'a bir namâz sorucı

METÂLÎ'

Yârân ko alay seyrine olsun müteveccih
Biz eyleyelüm ol gözi alayı temâşâ
Her küşâd oldukca yâ Rab bu der-i devlet-meâb
Eyle Sultân Ahmed'e lutfunla yüz bin feth-i bâb
Görince hüsnüni dün büt kesildi hasret ile
Bugün ne yüzle olur rûberû sana mir'ât
Âsmânî-cild bir mecmûa çarh-ı nüh-varak
Kehkeşân evsâf-ı zâtında çü satr-ı muhtasar
Âvâz-ı yây-ı yâre tutar gûş-ı intizâr
Tanbûr meclisinde kulağı kirişdedür
Ebrûlarn ki hançerini müşg-sûd ider
Zahm-ı derûn-ı âşîka merhem ne sûd ider
Düşer mi fikr-i vuslat kâmet-i ham-geştene zâhid
Libâsı harf-i târif olsa bir lafzun muzâf olmaz
İtme bûs-ı nemekîn-hand-i leb-i yâre heves
Kayda düşme heves-i kand ile mânend-i meges
Basmadı meclis-i sahbâya ayak
Bacağından asılacak ishak
Bûd ü nâ-bûdı nümûn ya'nî dehân-ı dil-rübâ
Mû-miyânı yâri yokdan var iden Allâh içün
Hatt-ı dilber gibi zîr-i ham-ı kâkülde bulun
Giyeh-i tâze gibi sâye-i sünbülde bulun
Gelüp leb-ber-leb ü sîne-besîne sâk sâk üzere
Sarılısam yâre bâdâm-ı dü mağz-âsâ mezâk üzere
Kendi serîr-i çarhda rûyî türâbda
Seyr it rüsûm-ı meskeneti âfitâbda
Sürümüzle kuzumun lutfını me'mûl iderüz
Ko yine olmasun ağıyârî şeb-i vuslatda
Dünyâ gibi bekâ ki fenâdur netîcesi
Bir hûlyâdur ol ki hevâdur netîcesi

TARİHLER

TÂRİH-İ VEFÂT-İ SEYYİD VEHBİ EFENDİ

İtdi fezâ-yı âlem-i lâhûta irtihâl
Vehbî Hüseyin Efendi idüp terk-i mâsivâ
Kesbî değüldi mevhibe-i Kirdgâr idi
Hakkâ ki fikr-i sâib ü hüsn-i beyân ana
Mîhr-i kemâle matla' idi tab'-ı enveri
Envâr-ı mağfiretle ola kabri pür-ziyâ
Ferdevsî-i zebân idi dünyada nazm ile

Ukbâda dahı nâil-i Firdevs ide Hudâ
Beyt-i Şerîf'e sürdi yüzün sıdk ile yiter
Dîvân-ı Hak'da hüccet-i hüsn-i sülûk ana
Hayf eyledi o gülbün-i bâğ-ı siyâdete
Ser-sebz iken şikeste idüp sarsar-ı fenâ
Yazdum zamân-ı fevtine târîh Rahmiyâ:
Vehbî Efendi'ye ola yâ Rab behîşt câene 1149

وهبي افندي يه اوله يا رب بهشت جا
سنه ۱۱۴۹

TÂRİH-İ VEFÂT-İ ŞEYH ABDÜLBÂKÎ LİMEVLEVÎ- HÂNE-İ GALATA

Mürîd-i âsîtân-ı mekrûmet-bünyâd-ı Mevlânâ
Cenâb-ı Şeyh Bâkî Hazret-i Osmân Dede-zâde
Nefes oğlu değüldi Nâyî-i merhûmun ol mağfûr
Nümâyân idi sırr-ı vâlidî ol şeyh-i dânâda
Cihânun neydüğün derk idüp âhir oldı dem-beste
Ola cennet makâmı tekyegâh-ı mülk-i ukbâda
Didüm târîh-i sâl-i rihletin ahbâba ey Rahmî:
Cihândan gitti sırrı adı bâkî kaldı dünyâda sene 1164

جهاندن گندي سري آدي باقي قالدی دنياده
سنه ۱۱۶۴

Kaynakça

- Babinger Franz, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (Çev. Coşkun ÜÇÖK), Mersin 1992, s.311-312
Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, (Haz. Mustafa TATÇI-Cemal KURNAZ), Ankara 2000, c.3, s.57-58
Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri, (Haz. Mehmet SARI), Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1990
Dergâh yayınları, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.7, s.271, İstanbul 1990
Fatîm Davut, Hâtîmetü'l-Eş'âr, İstihkâm Alayları Li-toğrafya Destgâhı, 1271, s.131
İpekten Haluk, İsen Mustafa, Toparlı Recep, Okçu Naci, Karabey Turgut, Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara 1988, s.363
Salim, Tezkiretüş-Şuvarâ, (Haz. Adnan İnce), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s.343-344.
Mehmet Cemalettin (Karslızade), Osmanlı Tarih ve Müverrihleri (Âyîne-i Zurafâ), (Yay. Ahmet Cevdet), Dersaadet İkdâm matbaası, 1314
Mehmed Süreyya, Sicil-i Osmânî, Matbaa-i Âmire, 1311, s.376
Râmiz Hüseyin, Âdâb-ı Zurafâ (Haz. Sadık Erdem), Ankara 1994, s.120-121
Şemsettin Sami, Kâmûsü'l-A'lâm, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996, c.3, s.2277
Uzunçarşılı İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1988, c.4/1, s.310

HİKÂYAT-I MUSA PEYGAMBER ALEYHİ'S-SELAM

Dr. Ahmet KAYASANDIK

Musa peygamber ile çobanın menkıbesi, Mevlâna'nın meşhur eseri Mesnevi'de de bulunmaktadır. Veled İzbudak tarafından çevirilen Mesnevi'nin ikinci cildine «Musa Aleyhisselâm'ın çobanın münacaatını hoş görmeyip reddetmesi», «Ulu Tanrı'nın Musa'ya çoban yüzünden darılması» ve «Musa Aleyhisselâm'a o çobanın mazur olduğuna dair vahiy gelmesi»¹ alt başlıklarıyla bu menkıbeyi bulmak mümkündür.

Aşağıdaki manzume 124 varaklık bir mecmuadan alınarak transkripsiyon işaretleri kullanılmadan günümüz alfabesine aktarılmış ve metinde geçen kelimelerin anlamları verilmiştir.

Bu mecmuanın sonunda 101. ve 124. varaklar arasında bazı ilmihal bilgileri mensur biçimde yazılmıştır. Bunun dışındaki kısım, şu başlıklarda yer alan manzumeleri içermektedir: Haza Kitab-ı Dasitan-ı Geyik, Hikâyet-i Musa Peygamber Aleyhi's-selâm, Hikâyet-i Destan-ı İbrahim, Hikâyet-i Temim E'd-Dari, Hikâyet-i Ensari, Hikâyet-i Padişah, Hikâyet-i Kuş Lezzeti, Hikâyet-i Dabbetü'l-Arz, Hikâyet-i İğit, Hikâyet-i Malik'in Kızı, Hikâyet-i Deccal, Hikâyet-i Abbas, Hikâyet-i Bulut, Kitab-ı Mevlid-i Muhammed Mustafa Aleyhi's-selâm.

HİKÂYAT-I MUSA PEYGAMBER ALEYHİ'S-SELAM

İşid imdi bir hikâyet iy akıl
Müşeddide şöyle bulunmuş nakil

Musa bir gün gideridi hazrete
İşid imdi bir hikâyet gör nite

Yolda gördi bir çoban-ı koyun
Koyun otlar kendü aceb zikrider

Çoban eyder yeri göğü yaradan
Kanda isen gel beni bunda bula

Kandalığun bilseyidim varayıdım
Sağdığim südden sana vireyidim

Hem elini öpüben başa koyam
Ol vakt kim yatsan dizim

Gel tonun bitleyim bitün kırayım
Sağdığim ilk südüm sana virem

Komayam çaruğunu sökölmeğe
Yamaları dağılup dökölmeğe

İy fida olsun sana koyunlarım
Seni anasam yanarım hem göyünürem

Şöyle küstah söyler çoban bu sözi
Dinleridi Musa bir bir kendüzi

Musa eydür ol söyledüğün
Süt sağuban konukluk eyledüğün

Çoban eydür yiri göği yaradan
Gizlenüben kendüzini aradan

Musa eydür küfürdür söyledüğün
Delü misin ya nesin dirgil ögün

Bilirisen ol oğuz taşı dağı
Sen anı ayrak ağız birle okı

Hakka çarık değil layıkdur sana
Haşa yimegile geymek ana

Çarığı ol geye ayaksız yürümez
Sırrı olan bir dem içre yürümez

Söylemegil tevbe kılğıl bu söze
Yoksa gökden od yağar üstümüze

Od yağdur gözler kim göre
Gözsüzler kudretin kanda göre

Çoban eydür ya Musa ağzım benim
Sen göyündürdün benim canum tenüm

Küfrimiş söylediğim tesbih kamu
Vay eğer olurısa yirim tamu

¹ Şark İslâm Klasikleri Mesnevi II, Mevlâna, (Çev. Veled İzbudak) MEB Yayınları: 771, İstanbul, 1990, s.132-139.

Tonunu yırtar çoban başın açar
Koyun otlar kendü yabana kaçar

Geçdi vardı Musa hazrete
İşid imdi dinlegil hikmet nite

Emir geldi ya Musa nıtdün anı
Südlüce eyer nelice yârim kanı

Ben didim ki sana dostlar düzesin
Yohsa gelmez dostı bizden üzesin

Ben didüm mi sana var dostlar okı
Yohsa gelen dostı ağaca tağı

Değmeye bir dürlü gönül virmişem
Beni anlar gönline ben irmişem

Dil virmişdürür tesbih yanlıştırur
Sıdk ile aşk ile gelmişdürür

Dil ver her kim tesbih dostdur
Gönül daim kulluğıma pesdür

Ben yaratdum ben bilürem bunları
Zira kim benden yanadan bunları

Ben münezzeş dükelinden bunların
Gahilü cahil sözinden kulların

Ben ariyem kim bana tesbih açar
Tesbihinden kendüye rahmet saçar

Bakımaş zeber dükeli kıyl kala
Safi gönül gerekdir bize gele

Ya Musa gönlin ele al çobanun
Yohsa düşvar olısar hâlün senün

Çünkü hakdan Musa'ya irdi hitab
Çoban-çün kendüye eyler itab

Vardı Musa ister ili âlemi
Çobanı çün buldı eydür ko beni

Yıkduñ gönlümüzi kıldun fena
Âsi sandun bizi sübhana

Musa eydür muştuluk olsun sana
Sen dediğün hoş gelürimiş ana

Gerekise tonını yu bitlegil
Kakımak başa dimiş öğütlegil

Ne gelürse dilüne söyle revan
Gerekise süt içir ayran yavan

İy ma'âfi yef'alullahi mayeşe'u
Afv ide suçumuzu ol badişah

Küfri islâma tebdil eyledi
Dünya ahirini ma'mur eyledi

Çoban eydür Musa'ya andan geçmişem
Hazrete varmağa kanat açmışam

Sıdreti'l-müntehadır seyranıñ
Başıma kakar südümlü ayranıñ

Himmetün atı benüm geçmişidi
Beni alup aşırı geçmişidi

Kamçı urduñ geldün atum yaşına
Ben za'ifün bakmadun gözi yaşına

Ya Musa sen suçunu kıldun mu'âf
Rahmet ide cümlemüze ol ilah

Bunı iden ger dahı alidürür
Konya'da mevlanun kulıdurur

Mevlam Fakih Ahmed hürmetine
Sen değir hazırları muradına

Ta ki bunda hatm ola işbu kelim
Vir salavat Mustafa'ya ve's-selam

Bunı yazdum yadiğâr olmağ-ıçün
Yazana her kim dua kılmağ-ıçün

Kelimeler:

Ana: Ona, **Bitün:** Bitini, **Dirgil:** Der, **Düke-
li:** Bütün, **Düşvar:** Zor, güç, **İtab:** Darılma, azar-
lama, **Kanda:** Nerede, **Kendüzi:** Kendisi, **Kıyl:**
Söz, kelim, **Müşeddid:** Şiddetlendiren, **Od:** Ateş,
Okı: Oku, **Olısar:** Olacak, **Öğün:** Düşün, **Tamu:**
Cehennem, **Tevbe kılğıl:** Tövbe et, **Ton:** Elbise,
Zeber: Üst

İslamiyet, miladi 610 yılında, Arabistan'ın merkezinde, Mekke'de zuhur ettiği zaman, içlerinde Hz. Muhammed (SAV)'in en yakınlarının da bulunduğu, atalarından gördükleriyle amelde bulunan egemen güçler, her türlü tedhiş ve tehdit araçlarını kullanarak muhalefet ettiler. Bununla yetinmeyerek başta Peygamber efendimiz olmak üzere Müslümanları öz yurtlarından çıkardılar, sonuçları itibariyle büyük bir inkılâba, tebeddülât ve teceddütâda yol açan Hicret'e sebep oldular (622). Baskının, zulüm ve işkencenin yaralama ve öldürmenin yeni ve son dini, ulvî düşüncüyü yok edemediğinin resmi de, 630'da Mekke'nin fethi oldu. Yurtlarından çıkarılanlar ilk yurtlarının fatihleri oldular. Mekke' nin toprağını ve yaşayanlarının gönüllerini İslam'a açtılar. İslamiyet, Hz. Peygamberin vefatından on yıl sonra, bilinen dünyanın her tarafına ulaştı. Doğu'nun İran'ı, Batı'nın Doğu Roma'sı, birincisi tarihe intikal ettirildi, ikincisinin Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'daki toprakları İslâma açılmış oldu. İslamiyet asırlar içinde büyük taraftarlar edindi ve medeniyet dünyasına kendi damgasını vurdu: İslam Medeniyeti. İslam Medeniyeti, Doğu'dan ve Batı'dan engellemelere karşılık yürüyüşünü sürdürdü...

Bu yazıyı, İngiltere'de, birçok şehirde dağıtılan "Bir Müslüman'ı Cezalandır" başlıklı bildiri münasebetiyle yazıyorum. Yakın bir gelecekte İngiltere nüfusunun %50 sinin Müslüman olacağı tespitinden itibaren insanların hür olarak din değiştirmelerini engellemek isteyenler, yerine getirmek istedikleri eylemlere nefret puanlaması da yapmışlar. Mesela bir Müslümana sözlü saldırıya 10 puan, dövmeyle 180 puan, katletmeye 500 puan, cami bombalamaya 1000 puan, Mekke'ye nükleer bomba atmaya 2500 puan takdir etmişler... Kur'an-ı Kerim'deki şu ayetler hemen hatırıma geldi de, buraya dercediyorum¹:

Ayet 32: "Allah'ın nurunu ağızları ile söndürmek isteyenler. Allah ise kâfirler hoşlanmasa da, yalnız

kendi nurunu tamamlamaktan başkasına razı olmuyor".

Ayet 33: " ALLAH, peygamberini hidayet ve hak din ile müşrikler istemeseler bile, İSLAMI bütün dinlerden üstün kılmak için gönderendir".

Ayet 34: "Ey iman edenler! Şüphe etmeyiniz ki, hahamlar (ahbar) dan ve rahipler (ruhban) den birçoğu insanların mallarını haksızlıkla yerler ve insanları Allah yolundan çevirirler. Hahamların ve rahiplerin birçoğu altın ve gümüşü hazineye tıkarlar da Allah yolunda infakta bulunmazlar. Ey Peygamber! Onları acı bir azap ile müjdele".

Ayet 35 : "İkinci dünyada (Ahirette) bunların vücudu cehennem ateşinde kızdırılacak, alınları, yanları (böğürleri) ve sırtları o cehennem ateşi ile dağlanacak: İşte bu kendiniz için biriktirip tıktıklarınızdır, haydi derleyip biriktirdiklerinizi tadın bakalım (denilecektir)".

ALLAH, hidayeti (Hak dini, İSLAM DİNİ) kullarından dilediğine verir ve bundan sonra o kimseyi hiçbir güç Hak dinden saptıramaz. Diğer taraftan; "Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden kesin olarak ayrılmıştır. Her kim Tagûtu inkâr edip, Allah'a inanırsa, işte o en sağlam kulpa tutunmuştur. Allah işiten ve bilendir².

Öyleyse Batı medeniyetinin temsilcileri, sanki medeniyet ehl-i salibinmiş gibi, Müslümanlara ve İslamiyet'e karşı niçin düşmanlık etmektedirler? Bidayette müşrikler, cümle gayri Müslimler ilk Müslümanlara çeşitli işkenceler yaptılar, bir kısmını öldürdüler de "İntişar-ı İslam"a, dünyanın aydınlanmasına mani olabildiler mi ki, şimdi sizler engel olacaksınız? İnsanlık özgürleştikçe, özgürlüğü ile mütenâsib İslamiyetle müşerref olacaklardır. Kur'an-ı Kerim'de apaçık açıklandığına nazaran: "Ey inkârcılar! Ben sizin taptıklarınıza tapmam. Siz de benim taptığıma tapmazsınız. Sizin taptıklarınızın tapıcısı değilim. Siz de benim taptığımın tapıcıları değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır"³.

Hz. Peygamber devrinden itibaren İslam

¹ Kuran-ı Kerim,10. Cüz, 9. Sûre, Tevbe Sûresi, 32-35. Ayetler, Elmalılı Hamdi Yazır'ın Tefsirinden alınmıştır.

² Kuran-ı Kerim, 3. Cüz, 2. Sûre, Bakara Sûresi, 256. Ayet.

³Kuran-ı Kerim, 30. Cüz, 109. Sûre, Kâfirûn Sûresi, 1.ve 6. Ayetler.

Devleti'nin hâkimiyeti altında her dinden, her renkten ve her dilden gayr-i müslimlerin (ehl-i zimmet) yaşadığı bedihi hakikatlerdendir. Buna mukabil, dârul-harp diye adlandırılan Hristiyan devletlerinde Müslümanların yaşadıkları, neredeyse hiç görülmemiştir ki, demokrasi ve insan haklarının revaçta olduğu XX. Yüzyılda Batılı devletlerde yaşayan, çalışan Müslümanlara karşı düşmanlığın (İslamofobi) ve hele hele Türk düşmanlığının (Turcofoby) elyevm devam ediyor olması ikrahtan başka bir şey değildir. Görünen odur ki, Doğu hesabına en büyük felâket, Batı'nın kendi öz haline bakarken ağlayan yüzünden habersiz, yalnız Doğu'ya karşı gülümseyici ve imrendirici yüzünü görmek olmuştur. Doğu'yu son 150 yıllık hayatı içinde, başlıca suçu İslamiyet'e bağlayarak Batıya sürenlerin maskeleri düşürülmedikçe, ister Doğuya ister Batıya ait hiçbir sır keşfedilemeyecektir⁴.

Sonuç olarak, genelde insanlığın ve özelde Batı'nın İslamiyet'ten alacağı çok ulvî değerler vardır. Gizlisiyle açığı ile Batı'nın her türlü önleme, gerçeği gizleme çabalarına rağmen Batı'nın hidayeti gerçekleşecek, "HAK gelecek, BÂTİL yok olacaktır". Ey! Balı yemek için kavanozunun dışını yalayan DOĞU, artık sen de uyanmalısın ve büyük inkılabı öncülük edesin!

Çanakkale zaferinin 103. Yıldönümünde, Batı'nın mağrur ve birbirlerine diz çöktüren, 1683'te boynuna atılan ölüm kemendini kırıp atan, namusunu çiğnetmeyen, Allah'ı kendisine veli, yardımcı, şahit ve vekil edinen Türk Milleti unutmasın ki 18 Mart 2018'de Afrin'de kazandığı büyük zafer, Allah'ın kendisine verdiği emaneti geri almadığının en önemli ispatıdır. Kalb-i selim sahibi, sâdık, nifaktan ve riyadan arınmış olan Türk Milleti'nin, yalnız çevresindeki mazlumlara değil, tüm insanlığa edeceği iyilikler, yapacağı hayırlı işler vardır. Dünyanın neresinde ortaya çıkarsa çıksın, o yangını söndürmeye memur ve mezun olduğunun bilincindedir. Dünyanın sükûneti barış ve esenliği insanlığın toptan Allah'ın kulpuna sımsıkı sarılmasıyla olacaktır. Yaşayanlar görecektir "Hayya ala'l-İslam, Hayya ala'l-İslam"! Erdemliler Birliği "Hılfu'l-Fudalâ-i", confederacy, Leage BİRLİK,

⁴Necip Fazıl Kısakürek, "Batı'nın İki Yüzü", Büyük Doğu, S. 19, 22 Kasım 1967, s. 5, ayrıca Mecmuu'nun Kapak resmi.

CEMİYET demektir. İslam öncesinde Arabistan'ın MEKKE şehrinde (Umm'l-Kur'â-i) halli sorunları çözümlenmek üzere, saygın ve aksakal kimselerden oluşturulan BİRLİĞE denirdi. "Ehl-i hall ve akd" in öncülü olmalıdır.

TÜRK ASKERİ

Toplanmış vatanın dört bir yanından
Bayrak yaratmış tertemiz kanından
Nice askerlerimiz seve seve

Vatan uğruna vazgeçmiş canından.

Hep savaşta savaş, barışta barış
Mehmet'imle kimse edemez yarış
Yurt savunmasında hep karış karış
Canla savaşır er, onbaşı, çavuş.

Tarihin hep şanlı, şerefle dolu

Kim keserse ezer geçersin yolu.

Bu yol Türklük yolu, Atatürk yolu

Kırarız, bize kalkan her pis kolu.

Sen ki milletimizin bağrından çıktın

Her yerde engelleri yaktın, yıktın.

Yaptığın her taarruzdan, her savaştan

Yüzünün akıyla, zaferle çıktın.

Çok savaşlar kazandı Türk askeri

Heybetiyle titretir göğü, yeri

Kıbrıs'ta, Güneydoğu'da, El bap'ta

Yerin dibine gömdü hainleri.

Kalbi vatan aşkıyla küt küt atar

Karda, kışta, soğukta nöbet tutar.

Çanakkale'de, Sakarya'da, Kut'ta

Şehit olmuş, nice aslanlar yatar.

Yine tarih sahnesinde kahraman

Korkusuzca savaşıyor pek yaman.

Parolası ya şehit ol, ya gazi

Asla kimseden dilemez el aman.

Ya yaralanır ya ölür ya kalır

Dosta güven, düşmana korku salır.

Onlar şanlı peygamberin askeri

Mutlak, mazlumların öcünü alır.

Generalinden en alt neferine

Mevlâm zeval vermesin hiç birine.

Zeytin dalıyla girdik Afrin'e,

Kahpe teröristlerin inlerine.

Yaşar YARAMIŞ

Doğu Türkistan... Büyük Türk Milleti'nin en kadim yurtlarından biridir. Uygur Özerk Cumhuriyeti'nin bulunduğu coğrafyada 40 milyon Müslüman Türk yaşamaktadır. Türklüğün en eski kentleri Türk Milleti'nin evlatları tarafından buralarda inşa edilmiştir. Urumçi başta olmak üzere; Kaşgar, Hoten, Yarkent, Kulca, Aksu, Beşbalık, Turfan, Balasagun gibi tarihi şehirlerimiz bu aziz vatan topraklarımızdadır. Tanrı Dağları'ndan uzun mesafeler kat ederek 150-180 km uzaklıktan ecdadımız yer altı kanalları açarak, Doğu Türkistan topraklarında sulu tarım yaparak, en kaliteli ürünler üretmişlerdir. Büyük Türk devletleri olan Hunlar (M.Ö. 220- M.S. 176), Tabgaçlar (386-556) ve Göktürkler (551-745) Doğu Türkistan'da ortaya çıkmışlardır. Uygur Türkleri, II. Göktürk Hakanlığı'nın dağılmasından sonra 745-840 yılları arasında yaklaşık bir asır Türk dünyasının en güçlü siyasi gücü olarak Türkistan'da siyasi hâkimiyeti sağlamışlardır.

Bu tarihi sahada Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hâcîp gibi büyük Türk-İslam âlimleri zuhur etmiştir. Türk Dili ve Türk Siyaseti, insan yönetme sanatı gibi alanlarda ilk kıymetli eserler Doğu Türkistan topraklarında doğan bilgiler tarafından yazılmıştır. Uygur Türkleri kolay ve ucuz elde edilebilen Hint kenevirinden kâğıt yapma tekniğini icat etmişleridir. Uygurlar, Çinliler Türklerden çok kalabalık oldukları halde yüz yıllardır Çinliler ile baş edebilme başarısını göstermişlerdir. Uygurlar 14 harfli Uygur alfabesini ve matbaayı ilk bulan Türk neslidir. Türk Milleti olarak, diplomasi ilmi, siyaset bilimi, ticaret yapma sanatını Doğu Türkistan Türklerine borçluyuz. Doğu Türkistan Türkleri tarih boyunca bu coğrafyada; yerleşik, şehirli, tüccar, diplomat, medeni, zengin, bağımsız yaşamış, köklü ve büyük bir toplumdur. Çinliler, Uygur adının manasını, 974'de tamamlanan Çince Kiu Wu Tai adlı eserde: "Şahin sürati ile dolaşan ve hücum eden" diye açıklamışlardır. Karahanlılar (840-1212), Gazneliler (963-1186) ve Büyük Selçuklular(1038-1157) gibi Türk devletleri dış siyasetlerinde İran'a ve Çinliler karşı daima Uygur Türklerinden diplomatlar getirerek onlardan faydalanmışlardır.

Bugün Doğu Türkistan'da; altın, uranyum, doğal gaz, petrol ve kömür başta olmak üzere yüzlerce çeşit maden yer altı ve yer üstü kaynakları mevcuttur. Çinlilerin Doğu Türkistanı işgal etmelerinin sebebi,

hem Çin emperyalist politikasının bir gereği hem de bu zengin kaynaklara el koyarak bizzat yönetmek istemesidir. Doğu Türkistan 1933 senesinden bu tarafa 85 yıldır Çin işgali altındadır. Batı Türkistan ise 1842-1848 yıllarından bu tarafa 170 yıldır önce Rus işgali ve 1991'den bu tarafa Rus kontrolü altındadır. Yaklaşık 6.5 milyon km kare olan "Uluğ Türkistan" Rus ve Çin emperyalizmi tarafından paylaşılmıştı. Türklük hâlâ bir diriliş bir uyanış beklemektedir. Türk Cumhuriyetleri her ne kadar 1990-1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kurtulmuşlarsa da Ruslar, Bağımsız Devletler Topluluğu adı altında Türkleri rahat bırakmaya niyetli olmadığını göstermektedir. Yine Rusya ve Çin "Şanghay İşbirliği Örgütü" ile Türk cumhuriyetlerini ve topraklarını aralarında yönetme ve kontrol altında tutma siyasetini sürdürmektedirler.

Mehmet Kasım Cantürk hoca ile 1988 senesinde Kayseri Ülkü Ocakları başkanı olduktan sonra yakinen tanıştık. Oysa ben Kayseri'ye Eylül 1974 yılında ortaokul talebesi olarak gelmişim. Türk Milliyetçiliği ve Ülkücü hareketin içerisinde bulunduğum için Kayseri'deki Hoca Ahmet Yesevî mahallesinde Türkistan evlerinde oturan Doğu Türkistanlıları yani soydaşlarımızı biliyordum. Türk Milliyetçiliği davasının siyasi lideri Başbuğ Alparslan Türkeş ve O'nun yetiştirdiği ülkücü gençlik, Doğu Türkistan davasına sahip çıkıyordu. "İnsanlara hürriyet Milletlere istiklal" anlayışı ile önceleri "Doğu Türkistan'ın Sesi" dergisi var iken, "İstiklal" ve daha sonra 1992'den itibaren "Gökbayrak" dergisi, Doğu Türkistan davasının sesi, gözü ve kulağı olarak Kayseri'de yayımlanmaya başlamıştır. Kayseri Doğu Türkistanlı soydaşlarımıza sahip çıkmış, onlara yardımcı olmuş, onlarda Kayseri'ye ve Türk Milleti'ne yakışan bir şekilde çalışmışlar ve hizmet etmişlerdir.

Mehmet Kasım Cantürk hoca, Doğu Türkistanlılar Derneği başkanı olarak hizmet ediyor ve Hamithan Göktürk Bey ise derneğin sekreteri olarak faaliyet gösteriyorlardı. Tabi ki daha sonra Oktay Bozkurt'u Seyyit Tümtürk'ü, Abdulmecit Aşar'ı, Ebubekir Türksoy'u, Hayrullah Efendigil ve diğer Doğu Türkistanlı soydaşlarımızı tanıdık, tanıştık. Merhum Mehmet Cantürk hoca ile ve Hamithan Göktürk beylerin kılavuzluğunda Doğu Türkistan Türklüğünün merhum lideri İsa Yusuf Alptekin Bey, Kayseri'ye teşrif eylediler. Birlikte karşıladık, ağırladık ve misafir eyleyip, yolcu eyledik. Merhum İsa Yusuf Alptekin Bey gibi, Mehmet Cantürk hoca da, "Türkiye Cumhuriyeti'ne kurucumuz

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e ve Merhum Alparslan Türkeş Bey'e candan bağlı ve çok saygılı şahsiyetlerdi. "Kadirşinas Türk Milleti, pek aziz Türkiye Cumhuriyeti" diye söze başlar, saygı ve hürmet temennisiyle sözlerini tamamlar idi. Cantürk hocada gördüğümüz ihlası, samimiyeti, yürekte gelen haykırışları, çok az insanda görmüştüzdür. Sabırlı ve âlim bir zât idi.

Mehmet Cantürk hoca uzun yıllar boyunca Türkistan Mahallesi'nde faaliyet gösteren Doğu Türkistanlılar Derneği'nde gençlerin yetişmesinde, Türklük şuurunu kazanmalarında büyük katkılar sağlamış ve emekler vermiştir. Bu mahallede her gence bir iş ve meslek kazanmaları için gayret etmiştir. Kendisi de Hz. Muhammed (a.s)'in; "Kişi elinin emeğinden daha hayırlı bir lokma yememiştir" kutlu hadisine uyarak yıllarca nafakasını saatçilik yaparak kazanmıştır. Doğu Türkistan asıllı gençlerin kimini, matbaacı, saatçi, gözlükçü, esnaf olarak yetiştirirken, kimisini de yayıncı, teşkilatçı, hatip, deri ve kürk üzerine üretim yapan insanlar haline getirmiştir. Şüphesiz bu işleri yalnız başına yapmadı. Türkçe de bir söz vardır. "Bin işçi bir başçı" diye. İşte O ve Kayseri de Hamithan Bey, Seyit Bey, Oktay Bey ve diğer Türkistanlı dostlarımızla bu faaliyetleri birlikte başardılar. Bugün yaklaşık 50 yıldır Kayseri'de ikamet eden bu kardeşlerimiz artık Kayserili oldular. Türkiye Cumhuriyeti'nin birlik ve beraberliği için devlet kademelerinde, eğitimci, öğretmen, polis, asker, subay, sağlıkçı, doktor, akademisyen olarak hizmet vermekteler. Tarihi Doğu Türkistan topraklarından hicret ederek gelen Anadolu'da birer şahin gibi çalışarak, üreterek, ahlak ve erdem timsali örnek hayatlarıyla Türkiye'mize ve Türk Milleti'ne yakışır bir tarzda her bakımdan katkı sağladılar.

Hani Türk düşmanı bazı çevreler Ülkücülerin dini değerlerden uzak olduğu yalanını uzun zamandır söyler ve propaganda ederler. Biz de İslam'ı içine sindirmiş, dini-diyani özümsemiş, ihlas ile kulluk eden samimi Müslümanlarız. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ve Alparslan gibi biz de dinimize asla bid'at ve hurafe karıştırmayız. 1990 senesi Yaz mevsiminde Kayseri Ülkü Ocakları'nda gençlere ve çocuklara Kur'an-ı Kerim dersleri vermek istedik. Bazı arkadaşlar buna imkân olmadığını ve öğrenci bulamayacağımızı söylediler. İşte o vakit "Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği" başkanı olan Mehmet Cantürk hoca ve gerçek Türk Milliyetçisi olan ülküdaşlar, ocağımıza yüzlerce genç gönderdiler. O aşk ve heyecanı içerisinde bulanlar bizi öğrencisiz bırakmadılar. Bir Yaz dönemi boyunca yüzlerce çocuğumuz Kuran okumayı öğrendi.

1990 yılının Mayıs ayında, Bünyan'ın gözü denen yukarı su kaynağında Kayseri Ülkü Ocakları olarak bir gezi ve birlik programı tertip ettik. Türk Milliyetçilerini aileleri ile birlikte Bünyan'ın gözüne davet ettik. Bu programa yaklaşık 500 kişi katıldı. Gelen misafirlere Mehmet Cantürk hocanın başkanlığındaki Kayseri'deki Doğu Türkistanlı dostlarımız "Türkistan Pilavı" hazırlayarak bize destek oldular. Orada gençlere Türk Tarihi ve Kültürü ile ilgili bir Bilgi Yarışması düzenledik.

Bu işin fikir babalığını Âlim Gerçel Bey yapmıştır. Âlim Bey de uzun yıllardır, Kayseri'mize hizmet eden gönül dostu bir büyüğümüzdür. Kayseri Türk Kültür ve Turizm Derneği'ni ve Erciyes Dergisi'ni merhum Nevzat Türkten büyüğümüzle 40 yılı aşan bir zamandır Kayseri'de yaşatmaktadır.

Bünyan'da "Türk milliyetçileri aile tanışma gezisi" sonucu çocuklarımıza ve gençlerimize başarılarına göre ödül olarak okumayı teşvik için kitaplar hediye ettik. Bu milli ruh ve heyecan bizi 26 Ağustos 1990 yılında Kayseri'de bütün Türk dünyasından gelenlerin katılımı ile Başbuğ Alparslan Türkeş'in de teşrihi ile "Kayseri Erciyes Zafer Kurultayı" yapmaya teşvik eyledi. Bu kurultaylar 17 yıl kadar sürdü. Her yıl Kayseri'de Türk Milliyetçileri, Erciyes dağı eteklerinde Arafat'tan sonra dünyanın en büyük dağ kurultayını yüz binler ve milyonlara varan insan seli ile kutlamışlardır.

Mehmet Cantürk Bey, Kayseri'de Erkin Alptekin Bey'in "Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı" adlı bir eseri yayımlatarak, meşakkat içerisinde geçen göç olayını da bizlere anlatmıştır. 1959 yılında Afganistan'a oradan da 6-7 yıl süren uğraş ve yazışmalar sonucu, merhum İsa Yusuf Alptekin Bey'in girişimleri ile Türkiye'ye, 1965-1967 yıllarında iki katile halinde gelip Kayseri'ye yerleşmişlerdir¹. Doğu Türkistan kökenli kardeşlerimiz, özlendirinde var olan yüksek Türklük Şuurunu ve İslam Ahlakı ile donanmış evlatlar-Gençler yetiştiren, milli ve dini hassasiyetleri yüksek, daima birlik ve dirlikten yana olmuş kıymetli kardeşlerimizdir. Kendileri Türkiye'de ve Kayseri'de devletten ve milletten tarafa tavır koyan, manevi değerlere bağlı Türk Milliyetçilerine ve faaliyetlerine her zaman destek veren çok değerli insanlardır. Başta İsa Yusuf Alptekin Bey ve Mehmet Kasım Cantürk hocam olmak üzere bütün Doğu Türkistan davasına hizmet etmiş, emeği geçen herkesi saygı ve hürmetle anıyorum. Bir nebze olsun hakkı teslim edebiliş isek ne mutlu bizlere!...

¹Erkin Alptekin, *Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı*, Kayseri, 1990, s. 26-27.

“TÜRK” ADININ BİLİNÇ-ÜSTÜ VE BİLİNÇ-ALTI DÜZEYDE YARATTIĞI ALGILAR (I)

Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN

Özet

Orhun Abidelerinin 1893'te deşifre edilip yorumlanmasından günümüze 125 yıl geçmiştir. Abideler üzerinde yapılan çalışmalar halen çok azdır. Bu çalışmaların çoğu Türkoloji'nin babası kabul edilecek çok nitelikli bilim adamları tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalar milletlerin heyetler halinde yaptırdığı çalışmalardan ve bireysel çalışmalardan oluşmaktadır. Öncelikle “Türk” adının etnolojisi, etnonimi, semantiği ve telaffuzu gibi konuları hakkında doğru değerlendirmek yapmak gerekir. Türk adının ilk dayandığı kaynak Çin Kaynaklarıdır. Çin kaynaklarında geçen Türk adı ile ilgili bilgiler daha çok halk etimolojisine dayanmaktadır. “Türk” adının geçtiği ilk Türkçe belgeler Orhun Abidelridir. “Türk” adı Köl Tigin abidesinde otuz bir defa geçmektedir. “Türk adı ve anlamı ile ilgili çalışmalarda parmak sayılacak kadar azdır. Bu çalışmalar:etnolojik, morfo-etimolojik, etno-politik, etnonim, siyasî ve semantik, mantık bağlantısı... gibi çeşitli bağlamlarla incelenmiştir.Bilinç ve farkındalık düzeyinde hem bilinç-dışı faktörler hem de bilinç düzeyinde faktörlerle birlikte bir kavramla ilgili bilgilere ulaşıyoruz. Bu incelememizde bilinç-üstü düzeyindeki faktörler üzerinde duracağız. Köl Tigin yazıtında geçen “Türk” adlarının satır dökümleri verilecek ve bu yazıda ilk beş satır üzerinde durulacak daha sonraki yazılarımızda satırlardaki “Türk” kavramı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler:Orhun Abideleri, Türk, etimoloji, etnonim, semantik, Köl Tigin.biliç-üstü, bilinç-altı

Giriş

Eski Türk dilinin ilk yazılı kaynakları Orhun Abidelerinin 1893'te deşifre edilip yorumlanmasından günümüze kadar yüzyıldan fazla bir zaman dilimi, tam olarak 125 yıl olmuştur.

Eski Türk dilinde yazılan yazıtlar, “Kök-Türk” ve “Uygurlar” tarafından bırakılmış en eski belgelerdir. Bu dönemden kalan abideler (yazıtlar) Türk dilinin en eski millî diline aittir. Bu belgeler sadece dil, dilbilim, anlambilim ve etimoloji açısından değil aynı zamanda tarih, kültür, siyaset, felsefe, sanat ve arketipler bakımlardan da çok önemlidir. Bu belgeler yabancı âlimlerin ilgisini de cezbetmiştir.

İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya, Japonya, Finlandiya, gibi ülkeler bu abideler üzerine çalışmak üzere bilimsel heyetler göndermiş; ayrıca, bireysel olarak da çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu âlimler kitabeleri kendi millî dillerine de tercüme etmişlerdir.

Orhun yazıtlarının bulunuşu, okunup bilim dünyasına sunulması Türklük araştırmalarına eşsiz katkı sağlamıştır. Kültürün 732'de ikincisi, Bilge Kağan abidesi 735'te, üçüncüsü Tonyukuk abidesi 720-725 senelerinde diktirilmiştir.

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy hocamızın da dikkat çektiği üzere, harflerin deşifre edilmesinden günümüze kadar abideler üzerine bireysel olarak çalışan Türkologlar sayısı çok azdır.

Thomsen'in ilk okumasından sonra yapılan yeni okuma teklifleri bitmeyecek gibi görünmek-

tedir (Gülensoy, 2013:188).¹

¹Wilhelm Radloff ve Vilhelm Thomsen gibi duayen Türkologlardan sonra abideler üzerine çalışan Türkologlar: Willi Bang-Kaup, Pentti Aalto, Reşit Rahmeti Arat, Erhan Aydın, Cengiz Aylılmaz, Sema Barutçu Özönder, N. Bazılhan, Louis Bazin, A.N. Bernştam, Ahmet Caferoğlu, Sir Gerard Clauson, Mihaly Aladar Dobrovits, Gerhard Doerfer, Marcel Erdal, Muharrem Ergin, Karjavbay Sartkoja, Gubaydulla Aydarov, Sarsen Amanjolov, Abjan Kurışjanov, Marhabat Tomano, Mırzatay Joldasbekov, Napil Bazılhan, Tokbolat Yensegenulı Katayama, Sergey Klyaştorniy, Igor Valentinoviç Kormuşın, Sergey Efimoviç Malov, Osman Mert, Masao Mori, Takao Moriyasu, Hüseyin Namık Orkun, Takaşi Ösava, Tuncer Gülensoy, Osman Fikri Sertkaya, Ahmet Bican Ercilasun, Talat Tekin, Semih Tezcan, Hatice Şirin User, Dimitri Vasilyev, Tatsuya Yoshida, Peter Zieme, Lumir Jisl, İ. A. Batmanov, Rene Giraud, Çetin Cumagulov, Alisa Şükürova, A. A. Meherremov, G Abdurahmanov, A. Rustemov. Abdırzakov A., Abetekov A. K., Abramzon S. M., Alimov R., Amanjolov A., Andreev A. İ., Aragaçi Z. B., Arvanitaki N. A., Asanaliev U., Aşiraliev K., Attaya M. O., Aydarov G., Babuşkin G. F., Barthold V. V., Baskakov N. A., Batmanov İ. A., Bayçarov Soslanbek Y., Baypakov K. M., Belenitskiy A. M., Belli, O., Bernştam A. N., Betger Ye. K., Borisenko A. Yu., Borovkov A. K., Brikina G. A., Buryakov Y. F., Butanayev V., Butanayeva İ., Chavannes E., Constantin Gh., Cumagulov Ç., Denike B. P., Dlujevnskaya G. V., Dombrovskiy S. V., Dosanov T., Dudin S. M., Duyşeev B. A., Dyakonov M. M., Fedcenko A. P., Fedorov M. N., Gaponenko V. M., Goryaceva V. D., Gumilev L. N., Heikel A., Heikel H. J., Hludov N., Hudyakov Yu. S., İmankulov D., İvanov D. L., İvanov İ. P., Japarov A., Kamişev A. M., Karagulova G., Karataev O. K., Kastan'e İ. A., Kızlasov İ. L., Klyaştorniy S. G., Kocemyako P. N., Konkobaev K., Kononov A. N., Kormuşın İ. V., Kraçkovskaya V. A., Ligeti L., Livşits V. A., Lubo-Lesniçesko Ye. İ., Malitskiy N. G., Malov S. Ye., Maltaev K. C., Masson M. Ye., Melioranskiy P. M., Memmedov Y., Miftakov K., Mokrınin V. P., Nadelyaev V. M., Nasilov V. M., Nasirdintegin T., Nastictin V. N., Nemeth G., Olcobaev S. A., Ostroumov N. P., Petrovskiy N. F., Ploskih V. M., Poyarkov F. V., Pugaçenkova G. A., Rahimi Ş., Rasonyi L., Recebov E., Remezov S. U., Rojdestvenskiy D. P., Rovnyağın V. P., Rozdneeov A., Rozen V. R., Rtveldaze E., Rudanovskiy K. A., Saray, M., Savinov D. G., Selivanov A., Semenov G. L., Severtsov N. A., Sıdıkov S., Sıdıkova K., Soltobaev O. A., Şçerbak A. M., Şerbina – Kramarenko N. N., Tabaldiyev K., Taşbayeva H., Tenişev E. R., Trutovskiy V. K., Valihanov Ç. Ç., Vasilyev D. D., Veselovskiy N. İ., Vinnik D. F., Yadrıntsev N. M., Zadniprovskiy Y. A., Zaharova A., Zasıpkın B. N., Zima V. M., Zimin L. A., Zuev, Y. A...

Eski Türk dili, “Kök-Türk Hanlığı (552-745)” ve Kuzey Çin’de kurulan “Uygur Hanlığı (745-840)” tarafından kullanılmıştır. Görünüşteki benzerliğinden dolayı runik betiklere benzetilen bu yazılar runik yazı olarak değerlendirilmiştir. Eski Türk dilinde yazılan en hacimli belgelere ait abideler Orkun nehri havzasında bulunduğundan “Orhun Abideleri (Yazıtları)” olarak bilinir ve “Orhun Türkçesi” olarak da adlandırılır. Yenisey nehri havzasında bulunan metinlere de “Yenisey Yazıtları” denilmektedir.

Bilinç, bilinçli farkındalık dediğimiz şeydir. Belirli bir anda aktif olan düşünce, duygu, algı ve anıların tümüne olan farkındalık hali. İzlenimlerimiz ve eylemlerimiz üzerinde bilgi sahibi olmak. Farkındalık kişiyi dikkatini yöneltmediği, belli belirsiz farkında olduğu algı ve düşünceleri de kapsar. Bilinç ve farkındalık hali üç zaman boyutunda birden yaşanır. Farkında olduğumuz, eylemi bizzat gerçekleştirdiğimiz, yaptığımız anlık zaman; yani, şimdiki zamandır. Sonrasında, anlık zamandaki bilgiler ile önceden intiba depomuzda var olan bilgiler arasında irtibat kurduğumuz zaman geçmiş zamandır. Hemen akabinde bu bilgilerle yapmayı umut ettiğimiz şeyler ile ilgili gerçekleştirmeyi hayal ederken düşündüğümüz zaman gelecek zamandır. Bunlar bizim aynı anda yaşadığımız zaman dilimleridir. Bilinç ve farkındalık anlık zamanda öğrenilen bilgilerle, geçmişteki bilgiler arasında irtibat kurmak ve bunu zihinde oluşturduğumuz anlam haritaları ile geleceğe taşıyabilmektir. Bunu insan dışında hiçbir varlık gerçekleştiremez. İnsanın bu yeteneği, dil yeteneği ve kültür yaratma yeteneğinden sonra mevcut olan en önemli yeteneğidir.

İnsan bilinçli farkındalıkla, canlı duyumlama ve duygulanma ile şimdiden geleceğe yönelerek gerçek zamanın tersine, şimdiden geçmişe doğru akabilir; geçmiş şimdide getirebilir ve bu bilgileri gerçek zamana yerleştirebilir. Üstelik geçmiş şimdiden daha canlı yaşayabilir ve geleceği şimdiden algılayabilir. (Nutku, 2008: 1-2.)

Canlı duyu, duygulanma, fizyoloji ve beklentilerle her kavram bizim için bilinçdışı ile birleşerek anlık zamanda geçmişe ve geleceğe akar bir

ritüele dönüşür. “Türk” adını duyduğumuzda ya da bilinçli olarak düşündüğümüz anda bunu biz öncelikle gerçek bellekte aynı şekilde duyumsarız. İnsan olarak bizler, bunu bilinç düzeyinde yaşarız, bu bilinç düzeyinde yaşadığımız bir şeydir. Ancak hepimizin algısı, “Türk” kavramı ile ilgili olarak farklı şekilde tezahür eder. Yani bu kavramla ilgili anlık zamanda bilinç ve farkındalık anında geçmişe ve geleceğe akan ve algıya neden olan şeyler kişiden kişiye farklı olacaktır. Bellek “Türk” kavramı ile ilgili olarak anlık zamanda var olan reel bilgiyi yinelerken bir taraftan da hayal ile geçmiş bilgileri canlandırmaya, Türk kavramı ile ilgili geçmişimizde yaşadıklarımızı aynı duyum ve duygularla yeniden yaşatmaya uğraşacaktır. Tasavvur ile çeşitli umut ve amaçlara bağlanan yeni bilgi ile geleceğe uzanabilir, ona dokunabiliriz. Bilincin bu çift yönlü hareketi ile geçmişe ve geleceğe aynı anda akabiliriz. O anda bu hâl ile insan gerçek zamanın dışına çıkarak bilinçdışına, alt belleğe bağlanabilir. Alt bellek bizi “Türk” kavramı ile ilgili mitoloji dünyasına sokabilir. Burada depolanan farklı bilgiler bizim Türk kavramı ile farklı şeyleri algılamamıza neden olabilir.

İnsanı diğer varlıklardan ayıran bir diğer yetenek, insanın iç âleminde meydana gelen duyumların ve çevresel etmenlerin farkında olmasıdır. İnsanoğlunun herhangi bir kavram ile ilgili bilinç ve farkındalık hali yaşadığı “anlık zaman”da bir yandan da farkında olmadığı birçok uyarıcının da etkisi altında olduğunu da bilmeliyiz. Bu çerçevede “Türk” kavramını ele aldığımızda bilincimiz devreye girerek reel ve anlık zamanda hatırlanan bilgilerle hemen irtibata geçecektir. Ancak, bilginin gereği olan, gerçeği olduğu gibi anlama ile inanmanın gereği olan, gerçeğin bilinmeyen uçlarını biliyormuş gibi hareket ederek anlık zamanda düşünme iç içe geçer. Türk kavramı ile ilgili bilinen, bilinmeyen; ancak, inanılan şeylerle beraber bir “Türk” kavramı zihnimizde var olur. Bu durumda gerçeklikle, gerçeklik dışı olan şeyler bilinçte farkındalık düzeyinde kaynaşır (Nutku, 2008: 1-2.). Bu bilinçsiz farkındalık düzeyinde yaşadığımız bir haldir. Bilim adamı bilinçsiz farkındalık halinde algıladığı bilgiler ile reel düzeydeki bilgileri birleştirerek insan-

ların anlayabileceği dil formatında –sahip olduğumuz bilgileri, arketipleri, mit ve sembollerini- anlatılabilirliğine sahip bir kişidir.

“Türk” adı ve anlamı üzerinde yapılan çalışmalar² da parmakla sayılacak kadar azdır, ancak bu konuda da çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmalar “Türk” kelimesini farklı anlamlara dayandırdığı temeli üzerinde gelişmiştir. “Türk” kelimesi: etnolojik, morfo-etimolojik, etno-politik, etnonim, siyasî ve semantik, mantık bağlantısı... gibi çeşitli bağlamlarla incelenmiştir.

Etimoloji kelimesinin aslı ethnos (=halk) ve logia (=bilim) kelimelerinden meydana gelmiş, insanı konu edinen bilimlerden biridir. Sosyal, kültürel ve genel antropoloji adıyla açılan derslerin de konusu olmuştur. Prehistorya, Arkeoloji, Fizikî Antropoloji, Biyoloji, Coğrafya, Tarih, Sosyoloji, Psikoloji, Lengüistik, Folklor ve Din, Hukuk, Sanat, Müzik Etnolojisi gibi bilim dallarından da yararlanmaktadır. Başlıca konularını maddî kültür (Ergoloji ve Teknoloji), ilkel ekonomi, sosyal organizasyon, din (Din etnolojisi), büyü, mitoloji, sanat (İlkel sanat), oyun, müzik vb. teşkil eder. Etnonim (ethnonyme) kelimesi de **Yunanca** “éthnos” kavim ve **Eski Yunanca** “ónyma” ad sözcüklerinin bileşimidir. Ulus veya kavim adı anlamına gelmektedir. Türk adının bir etnonim (kavim/ulus adı) olarak günümüz telaffuzu ve anlamıyla kullanılmasının tespiti de önemlidir.

²Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügat’it – Türk, yaz. Besim Atalay, Alaeddin Kırıl Basımevi, Ankara 1943, s. 674.; Tuncer Gülensoy, (2018), Ve... Tanrı Türk’ü Yarattı, Türk Boylarının Mitolojileri, Destanları ve Efsaneleri ile Zebur, Tevrat ve Kur’an-ı Kerim’e Göre Dünyanın ve Kişi Oğlunun Yaratılışı, Bilge Kültür-Sanat Yayıncılık 2. Baskı, İstanbul./Tuncer Gülensoy, (2011), MÖ 4500-MS XIII. Yüzyıllar Arasında Barbar Türkler-Dil, Din, Kültür, Bilim, Sanat ve Uygarlık, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara; Orkun, Hüseyin Namık, Türk Sözüünün Aslı, TDK Yayınları, Ankara 2004.; Ögel, Bahaeddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1980.; Kafesoğlu, İbrahim, “Tarihte Türk Adı”, Türkler C.1, -ed. H.Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca.- Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2006, s.308-318.; Kafesoğlu, İbrahim, Milli Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.; Ercilasun, Ahmet Bican, Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 2004. Baykara, Tuncer, Türk Adının Anlamı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.; Baykara, Tuncer, Türk, Türklük ve Türkler, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, Ankara 2006.; KOCA, Salim, Tarihte Türk Adı, Türk Yurdu Dergisi Sayı 308, Nisan 2013.; Hunkan, Ömer Soner, Orta Asya’ da X ve XIII. Yüzyıllarda Türk Adı Üzerine Bazı Kaynaklar, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı 2, Ankara 2005.

1. Türuk (𐰽𐰺𐰸) Kavramı

Biz, anlık zamanda yaşadığımız bilinç ve farkındalık düzeyinde hem bilinç-dışı faktörler hem de bilinç düzeyinde faktörlerle birlikte bir kavramla ilgili bilgilere ulaşırız. “Türuk [<Törük/ (𐰽𐰺𐰸)]” kavramı ile ilgili olarak bilinçli farkındalık ile bilinç düzeyindeki faktörler nelerdir, bilinçdışı düzeydeki faktörler nelerdir, bunlar bizim “Türk” kavramını algılamamızda hangi düzeylerde etkilidir? Bu incelememizde bilinç-üstü düzeyindeki faktörler üzerinde duracağız.

“Türk” adı denildiğinde “bilinç-üstü” düzeyde ilk akla gelen tarihi vesikalar Çin kayıtlarıdır. MS 6. Yüzyıl civarında yazılan “Zhōu shū tūjué chuán bēiqí shū-hú lù qiāng jū chuán (周书·突厥传 北齐书·斛律羌举传)” Zhōu shū *Türk Biyografisi*, Kuzey Qi Hanedanı Kitabı adlı eserde: “wèi lán tūjué [weyi-len-tu yü] (为兰突厥)” Kök-Türkler hakkında önemli oranda tarihi kayıtlara sahiptirler. **Türk** adının günümüz telaffuzu ve manası *Çince kaynaklarda* karşımıza çıkmaktadır. Tungci, Soei-chou (suy-şu), Kieou-T’ang Chou (Hin T’ang şu) T’an şu adlı mahazlerde, Çin’in kuzey ve batısındaki kavimler anlatılırken, Türklerden Çince telaffuzla, Tu-kü-e (Turyu)lerden bahsedilmektedir. Bizans kaynaklarında “**Türk**” adı zikredilmektedir. Kaynaklarda “**Türk**” adı ile İdil nehrinin doğusunda yaşayan kavimler kastedilmiştir. 6. Yüzyılda “Türk” kavramı etno-politik, siyasî bir kullanım ile siyasî bir birlik kastedildiği anlaşılmaktadır. “**Türk**” adının etnik bir mana kazanmasının daha sonraki devirlerde olduğu düşünülmektedir. Oğuzlar, Kırgızlar, Türkişler ve diğer kavimler bu adları kullanmaktadırlar. VIII. yüzyıl başlarında Araplar Maverā-ün-nehr’de Türkçe konuşan kavimleri “**Türk**” olarak adlandırmışlardır. İslamiyeti kabulden Türkler “**Türk**” adını almış ve böylece “**Türk**” adı gittikçe geniş bir mana, yani Türk ırkından gelen bütün kavimlerin adını ifade eder hale gelmiştir.

“Türk” kavramı, “Kök-Türk Kağanlığı” ile tarih sahnesine çıkan önemli bir kavramdır. “Kök-Türk Kağanlığı”, 552 yılında, bugünkü Moğolistan’ın Orhon bölgesinde genel olarak literatürde Köök-Türuk olarak adlandırılan “Bumın Kagan”, “İstemi Kagan” gibi güçlü kağanlara sahip bir Türk kavmi-

nin, Avarları yenerek bugünkü Moğolistan'ın ortasında, Orhon Vadisi'nde, başkent Ötüken olmak üzere kurdukları büyük bir hakanlıktır [İmparatorluk]. Kağanlık erkine sahip olmuş - yine literatürdeki ifadesi ile- bu haneden [kavim] kendilerine "Türük / Türk [𐰉𐰺𐰽 / 𐰉𐰺𐰽]" adını vermişlerdir. Kök-Türk Kağanlığının ikinci dönemi 682'de başlayıp 745'te biten ve Kök-Türklerin kendi adlarını yazdıkları yazılı anıtlar bıraktığı dönem olarak bilinir. Bu ikinci dönemde Kök-Türk Kağanlığından bize üç anıt kalmıştır. Bu dönemden kalan ilk iki anıtta kendilerini "Türük" [𐰉𐰺𐰽] üçüncü anıtta da "Türk / 𐰉𐰺𐰽" olarak adlandırdıkları bilinmektedir. Kök-Türklerden kalan bu anıtlara: Orhun abideleri ya da Kök-Türk anıtları deniyor. Ancak, Kök-Türkler bu yazıtlara "Bengü [ebedi] Taş" adını vermekteydiler. Bunlar, 8. Yüzyılın ilk yarısında dikilmiş anıtlardır. Bunlardan ikisi, Orhun Irmağı kıyısında ve Köl Tigin ve Bilge Kağan adına dikilen taşlardır. Üçüncüsü de Tola Irmağı civarında bugünkü Moğolistan'ın başkentine yakın Tunyukuk anıtıdır. Bu üç büyük anıt, Türkçenin bilinen en eski yazılı anıtlarıdır. Bu üç anıtta hacim olarak bugün 30-35 sayfalık bir kitap metnine denk gelmektedir. Kök-Türkler, bu metinlerde abide ve satır numaralarını verdiğimiz satırlarda "Türük [= 𐰉𐰺𐰽]" ya da "Türk [𐰉𐰺𐰽]" şeklinde yazılan kavramını diğer kelimelerle de öbektirerek şu şekillerde kullanmışlardır:

Köl-tigin'i abidesinde "Türk" kavramına, genel olarak 31 kere rastlanır. Bu abidenin ilk otuz satırı Bilge Kağan yazıtlarında aynı şekilde tekrarlanır.

731 yılında dikilen Kül Tigin âbidesi, gri mermer blok üzerine yazılmıştır. Yüksekliği 335 cm, genişliği (doğu-batı yüzleri) 132 cm'dir. 4 cepheli abide yukarıya doğru daralan bir özellikte olup üst kısım 122 cm'dir. Abidenin geniş batı cephesinde büyük kitabe Çince, diğer üç cephedeki ise Türkçedir. Doğuda 40, güney ve kuzeyde 13'er satırlık kitabe yukarıdan aşağıya ve sağdan sola okunacak şekilde düzenlenmiştir. Geçen yaklaşık 1300 yıllık süreç içinde önemli ölçüde tahrip olan anıt 70 cm yükseklikteki kaplumbağa şeklinde büyük bir kaide üzerine oturtulmuştur. Kül Tigin yazıtının doğu ve batı yüzlerinde tepelik kısımda (bir birine

paralel) kurttan süt emen çocuk tasvirleri vardır.

KÜL TİĞİN ABİDESİ GÜNEY YÜZÜ			
1	KTG1	Türük Bilge Kağan	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰽𐰺𐰽𐰾 : 𐰉𐰺𐰽
2	KTG3	Türük Kağan	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
3	KT G6a	Türük Bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
4	KTG6b	Türük Bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
5	KTG7	Türük Bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
6	KTG 8a	Türük Bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
7	KTG8b	Türük Bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
8	KTG10a	Türük begler Bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰽𐰺𐰽𐰾 : 𐰉𐰺𐰽
9	KTG10b	Türük Bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
10	KT G 11	Türük amtı Bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰽𐰾𐰾 : 𐰉𐰺𐰽
KÜL TİĞİN ABİDESİ DOĞU YÜZÜ			
11	KTD1	Türük budunuğ	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
12	KTD3	Kök Türük	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰽𐰾
13	KTD6	Türük Bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
14	KTD7a	Türük begler	: 𐰽𐰺𐰽𐰾 : 𐰉𐰺𐰽
15	KTD7b	Türük atın	: 𐰽𐰾𐰾 : 𐰉𐰺𐰽
16	KTD8	Türk kara kamağ	: 𐰽𐰾𐰾 : 𐰽𐰾𐰾 : 𐰉𐰺𐰽
17	KTD10a	Türük bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
18	KTD10b	Türk tengrisi	: 𐰽𐰾𐰾 : 𐰉𐰺𐰽
19	KTD10c	Türük ıduğ yiri	: 𐰽𐰾𐰾 : 𐰽𐰾𐰾 : 𐰉𐰺𐰽
20	KTD11	Türük bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
21	K D13	Türük törüsin	: 𐰽𐰾𐰾 : 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
22	KTD16	Türük bodunuğ	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
23	KTD18	Türkümüz	: 𐰽𐰾𐰾 : 𐰉𐰺𐰽
24	KTD21	Türük bodunuğ	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
25	KTD22a	Türük Oguz begleri	: 𐰽𐰾𐰾 : 𐰽𐰾𐰾 : 𐰉𐰺𐰽
26	KTD22a	Türük bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
27	KTD25a	Türük bodunuğ atı küsi	: 𐰽𐰾𐰾 : 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
28	KTD25b	Türük bodunuğ atı küsi	: 𐰽𐰾𐰾 : 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
29	KTD27	Türük bodun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽
30	KTD34	Türük begler	: 𐰽𐰾𐰾 : 𐰉𐰺𐰽
KÜL TİĞİN ABİDESİ KUZAY YÜZÜ			
31	KTK6/7	Türk budun	: 𐰉𐰺𐰽 : 𐰉𐰺𐰽

2. Orhun Kitabelerinde “Türk” [<Türük (𐰃𐰆𐰖𐰋) ” Kavramı:

2.1. türük bodunıñ élin törüsin 𐰃𐰆𐰖𐰋 : 𐰃𐰆𐰖𐰋 : 𐰃𐰆𐰖𐰋 : 𐰃𐰆𐰖𐰋 : 𐰃𐰆𐰖𐰋 : 𐰃𐰆𐰖𐰋 : [KT D1]

Türük < Türük / Törü: Kadim Türk adı konusunda İbrahim Kafesoğlu, “... Bu kitabelerde ad “*Türk*” fakat daha çok “Türük” şeklinde kaydedilmiştir. Adın Çince transkripsiyonu Tu-ki-yu “Tu-küe” [Çince’de r sesi yoktur.] Son araştırmalarda “Türk” kelimesinin 6-8. Asırdan önce yalnız çift heceli söylendiği, daha eskiden ise “Törük” şeklinde olabileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda bazı bilim adamlarının kavramı okumaları ile ilgili bilgiler vermiştir: Türküt [P. Pelliot, 1915, 1926]; Türkit [A.v. Gabain, 1943,1955]; Türküz [P. A. Boodberg, 1951, 1962]; Türkü [G. Clauson [1962], Türk [E.G. Pulleyblank, 1965], Türk [G:Durfer, 1965], Turkyt [J.Harmatta, 1972]. Kelime Çince’ye Sogd dilindeki şekinden [Tweky, çoğul Twrkyt=Türkit, Turkid]geçtiği için sondaki +t’nin Moğolca ile ilgisi yoktur. Bk. J. Harmatta, *Açta Orientalia*, XXV, s. 263 vd, 273.] [Çinice’de r sesi yoktur]. Son araştırmalarda “Türk” kelimesinin 6-8. Asırlardan önce yalnız çift heceli söylendiği, daha eskiden ise “Törük” şeklinde olabileceği belirtilmiştir [L. Bazin, *Notes sur les mots “Oğuz” et “Türk”*, s. 315-322. Türk adına gerek kaynaklarda, gerek araştırmalarda türlü mânalar verilmiştir:Tu-küe [Türk]=miğfer [Çin Kaynakları Bk. Lui Mau Tasi, *Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Turken*, I. S. 40]; Türk= olgunluk çağı; Takye- deniz kıyısında oturan adam; cezb etmek vb. gibi. Geçen asırda A. Vambery [1879]’nin ilmi izaha doğru ilk kabul edilen fikrine “Türk” kelimesi “türemek”ten çıkmıştır. J. Deny [1939] de bu fikirdedir. Z. Gökalp [1923], adı “türelî” [kanun ve nizam sahibi] diye açıklamıştır. W. Barthold [1927]’un düşüncesi de buna yakındır. Kelimenin Türk>Türük>Türk şeklindeki gelişmesini mümkün görmeyen ve bir kabile adı olmadığını belirten G. Doerfer [1965]e göre, Orhun Kitabesindeki “Türk” tabiri daha ziyade “devletin esas halkını teşkil eden millet” [“Staatvolk”] Fakat Türk sözünün cins isim olarak “güç-kuvvet” [sıfat hali ile: Güçlü-kuvvetli] manasını taşıdığı 1911’de neşredilen

eski bir Türkçe vesikadan anlaşılmaktadır. Burada geçen “Türk” kelimesinin millet adı “Türk sözü ile aynı olduğu A. V. Le Coq tarafından ileri sürülmüştür [1912] ve Gök-Türk kitabesinin çözücüsü V. Thomsen tarafından da kabul edilen [1922] bu görüş, daha sonra Gy. Nemeth’in araştırmaları ile [1927] kesinlik kazanmıştır. [Kafesoğlu,1997: 43-44]

2.1.2. “Tör” kelimesi “töz” kelimesinin “r”li biçimidir. “Tör” ile “töre” arasında etimolojik ve kavramsal birlik vardır. “Töre”, geniş anlamda, Asya kandaşlığının kendi hayat tarzını kurallaştırması ve Türk-Moğolların tutmak zorunda oldukları yoldur. “Yol” ise “töre”den başka bir şey değildir. Moğolca “Ongon”, Yakutlarda “tangara, emeget”, eski Türkçedeki “ıdık, ızık”, Yenisey ve Altay Türkleri de “tös, töz” kelimesini kullanmışlardır. Türklerde kullanılan en yaygın kelime “tös”tür. Tös, töz ezelden beri mevcut olan varlıklardır. Sonradan var olan nesnelere “yayagan neme”ler sonradan yaratılmış nesnelere denmektedir [Hassan, 1985: 143-144].

2.1.2.1. “Tör” kökünden türeyen kelimeler: “**Törkün**”: ailevi ilişkiler [Kırgız T.si], “**Türkün**”: tapınak, “törü-töre”: yasa, gelenek, görenek [ceddi ala], “**töre**”: belirli soya bağlı halk, kavim [Altay eski destanlarında], “**töremek**”: halkolunmak, yaratılmak, meydana gelmek, bir kandaşlıktan gelmek [Genel Türkçe], “**törüngey**” ilk yaratılan insan, töz-tör ilk yaratılmışlık [Tilevüt’de], “**töröl**”: kabile akraba, köken [Genel Türkçe], “**Tür**”: cins, nev’i, sima; kıyafet, renk, [Geniş Türkçe], “**törüt**”: doğurmak, öbüge, ebege, köken, kök, menşe, kabile, kavim. [Hassan, 1985: 160-162]. Yakut dilinde “**törüt**” doğurmak; “**törüppüt**” ana, analar, ata anlamındadır.

2.1.2.2. Ziya Gökalp “Türük/Türk” kavramının kökenini “törede aramak eğilimindedir. Töre, törü + nispet eki = Törük; zamanla Türk. “Töre”li olma [=törük], güçlü olma [<Türk] anlamları arasındaki dil ve ses benzerliği bunların anlamsal bütünlük içerdiğini ve kelimenin etimolojik kayıpları aşan bir şekilde direnç gösterdiğini de ortaya koyar. [Hassan, 1985:162; Gökalp, 1076: s. 13-14].

2.1.2.3. Kök-Türk, Uygur ve Karahanlı metin-

lerinde “Türük/Türk” kavramı “güç, kuvvet, kudret, oldunluk; güçlü, kuvvetli, kudretli, yetişmiş, kemale ermiş, olgunlaşmış” manalarında kullanılmıştır [Sertkaya, s.2]

2.1.2.4. Kaşgarlı Mahmud, “Türk” kelimesini “olgun, olmuş, yetişmiş, güç, kudretli” şeklinde tespit etmiştir [Kaşgarlı, DLT, I/353]. Ayrıca Kaşgarlı bu adı Tanrı'nın verdiğini belirtmiştir. [Kaşgarlı, DLT, I/351]

2.1.2.5. Komşu Ülkelerin dilinde “Türük/Türk [𐰽𐰺𐰍/ 𐰽𐰺𐰍]” Kavramı:

İlk defa Türk adını Türük [KT, BK] ve Türk [T] telaffuzları ile kullananlar 552-745 arasında yaşamış olan büyük Türk hanedanı Doğuda Büyük Okyanus'tan Kingan dağlarından, Batı'da Karadeniz'e kadar Kuzey'de Sibiryaya içlerinden, Güney'de Tibet sınırlarına kadar çok büyük bir hakanlık [imparatorluk] kumuşlardır. Bu hakanlık sadece kendisiyle değil, çevresindeki devletlerle de ilişkiler kurmuşlardır. İlişki kurdukları bu devletler: Çin, Tibet, Kore, Sasani, Bizans gibi devletlerdir. Kök-Türkler ile ilişkiler kuran bu devlet ve kavimler de onlardan Türk diye bahsetmektedirler.

Türk kavramı hakkında en geniş kaynaklar Çince kaynaklardır. Onların döneminde Çin hanedanlarının yazdırdıkları Çince Resmi Tarihlerde de “Türk” adı geçmektedir. Batı Wei İmparatoru T'ai-tsu tarafından Göktürk şefi Bumin'e elçi gönderilmesi münasebetiyle de 545 yılında görünmektedir. [Liu M.-Tsai, 1958: I s.28]. Göktürk devleti'nin kuruluş tarihi olarak gösterilen 552 senesi Bumin'in resmen İl-Kagan unvanını aldığı yıldır. [Liu M.-Tsai, 1958: I s.6, II s.490]. Çince kaynaklarda Çinliler, Kök-Türk hanedanından “Türk” diye bahsetmişlerdir. Ancak Çince de “r” sesi olmadığı için kelimeyi Tu-kiüe [Tuk-yu] şeklinde yazdıklarını görmekteyiz. Ayrıca kelimenin ilk hecesini r sesi ile kapatamadıkları için Tu-kiüe [Tuk-yu] şeklinde teleffuz etmektedirler. Zamanımız da Çinliler Türk kelimesini telaffuz edememektedirler. Bugünkü Çinliler, Türk kelimesi Tu-cue şeklinde söyleyebilmektedirler. [Ercilesun,]

Tibetliler Du-rug-du, Hintliler Turukha veya Truşka, Macarlar Török, Ruslar Törk [çoğul Tor-

ki], Tacikler Hanid [Hanlılar yani Karahanlılar] demektedirler. [Batur,2013:s.21-22]

2.1.3. türük bodununğ elin törüsin 𐰽𐰺𐰍-𐰽𐰺𐰍 : 𐰽𐰺𐰍 : 𐰽𐰺𐰍 : 𐰽𐰺𐰍 : “Türk halkının ülkesini [ve] yasalarını” şeklinde belirtili isim tamlaması kuruluşunda bir sözcük öbeği olduğunu görüyoruz. Burada “Türük” kavramı aynı zamanda bir kağan olan Köl Tigin hakkında bilgi vermek amaçlı kullanılmıştır. “Türük” sözünün geçmişten gelen bir anlam çerçevesi vardır. Bu anlam çerçevesine uygun olarak böyle bir millete kağan olmuş Köl Tigin'in nasıl bir kağan olduğu anlatılacaktır. Köl Tigin nasıl bir kağan olduğunun cevapları aynı zamanda Türük kavramının anlam çerçevesini oluşturacaktır. Türük kelimesinin anlamında “el” il, yani yurt, ülke, devlet; “törü” ise bu ülke ile ilgili töre ve yasalar anlamında kullanılmıştır. Bilinç düzeyinde bu anlamlandırmaya bilinçaltı düzeyde yarattığı farklı tasarımlarla ilk akla gelen şey, Türük'ün farklı etnik kimlikleri bir araya getirecek dünyanın en adil, huzurlu devletini kurabilen usta bir millet akla gelmektedir. Yani, birebirinden farklı binlerce çiçekten toz alarak onlarla önce bir petek örüp sonra da bu peteğin içine dünyanın en tatlı ve şifalı ürünü olan balın ustası nasıl ki arı ise farklı etnik kimliklere dayalı insana saadet, mutluluk veren hakanlıklar kurmanın ustası da Türük / Türk'tür (𐰽𐰺𐰍).

2.2. köktürük ança olulur ermiş | 𐰽𐰺𐰍 > 𐰽𐰺𐰍 : 𐰽𐰺𐰍 : 𐰽𐰺𐰍 : 𐰽𐰺𐰍 [KT D3]:

Kök [kök, kö+ök, ök+ük / ök+ök] kelimesi ile ilgili farklı okuyuşlar söz konusudur. X ideogramı ök/ük /kö/kü şeklinde okunabilir. Bu nedenle kelimenin anlamı iki farklı şekilde ortaya çıkabilir. Kelimeyi “kök [𐰽𐰺𐰍]” kabul edersek kök kelimesi “mavi, gök; semavi; yüce” anlamlarına gelir. Bu şekilde kabul edersek “kök [𐰽𐰺𐰍]” “semavi” ya da “yüce” şekilde anlamlandırılması gerekir. Kelime mavi kelimesinin yön ifade ettiği düşünülürse kelimenin anlamı “doğu” şeklinde açıklanmalıdır; ancak kelime “ökük / ökök [𐰽𐰺𐰍]” şeklinde alınırsa anlam tamamen değişecektir. “ök” kelimesinin mana ve anlamı açısından kelimelere bakacak olursak şu kelimeler karşımıza çıkacaktır: “öksüz”, “ökkeş” ve “ök” yaratıcı, koruyan, kollayan, sahip

çikan” anlamlarında “ökü-k” –k+: fiilden isim yapım ekinin fonksiyonu: Fiilin gösterdiği hareket uğramış olan, bazan da o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesnelere karşılar: aç-ı-k, düş-ü-k, yat-ı-k, ele-k, dile-k, döşe-k, ada-k ... gibi. +k isimden isim yapak bu ek ise benzerlik ifade eden bir ektir. Yani “ök+ü+k” kelimesini bu şekilde değerlendirir isek “yaratıcı gibi”, “yaratıcı türü”, “Tanrı türü”, “Tanrı gibi” anlamına gelmektedir. “ök-ü-k+” şeklinde değerlendirecek olursak yaratıcının yarattığı” “Tanrının yarattığı”, “Tanrıya uyan”, “Tanrıyı bilen”, “Tanrının yaratıcı olarak tanıyan” anlamlarına ulaşabiliriz. “ökkeş” kelimesi “yaratıcıya bağlı kul” olarak açıklanabilir. “Ökük Türük” Tanrıya bağlı Türk”, “Tanrıya bağlı yaratılmış insan”, Tanrı türü insan”, “tanrı gibi yönetici yaratılmış” anlamlarına gelir. Satırda sözün idio-oksız kök türük [ᠪᠢᠨᠬᠠ : ᠶᠢᠨᠢᠨ : ᠬᠢᠰᠢᠨᠬᠠᠨᠢ] “ok [ᠬᠢᠰᠢᠨᠬᠠᠨᠢ]” kelimesi “aralık, boşluk, açıklık” Uygur Türkçesi desteği ile anlamına geldiği anlaşılmaktadır. “oksız [ᠬᠢᠰᠢᠨᠬᠠᠨᠢ]” kelimesi de “= boş yeri yok, arasında hiçbir şey yok, bütün, birleşmiş, aralıksız bir araya gelmiş” anlamıyla burada “idiooksız köök türük” aralarında hiçbir ayrılık olmadan birleşmiş bir araya gelmiş tanrıya bağlı, tanrının tebliğ ettiği töreye bağlı birlik, millet [köök türük ya da ökük türük [ᠪᠢᠨᠬᠠ : ᠶᠢᠨᠢᠨ] anlamına geldiği söyleyebiliriz. Devamında bu birliği idare eden kağanların akıllı, cesur olduğu, barışçı ve uyumlu oldukları da vurgulanmıştır. “Bilge, alp, tüz [ᠪᠢᠯᠢᠭᠡ, ᠠᠯᠤ, ᠲᠦᠵᠦ]” kelimeleri burada anahtar kelimelerdir [Mirkemal, 2015:25].

2.3. türük bodun éllédük élin ᠪᠢᠨᠬᠠᠨ : ᠪᠢᠨᠬᠠᠨ ᠪᠣᠳᠤᠨ ᠡᠯᠡᠳᠦᠬᠦ ᠡᠯᠢᠨ [KT D6]

“türük” kelimesi çoklukla “bodun” kelimesi ile isim tamlaması kuruluşunda bir kelime öbeği olarak metinlerde karşımıza çıkar çoğu araştırmacılarca Türk milleti ya da Türk halkı olarak genellikle devlet kuran, devlet idare eden bir birlik, millet, halk olarak gösterilmiştir. Ancak bu satırın tamamından anladığımız kadarıyla, Türk bodunu arasındaki beğlerin kolay kolay başkasına itaat etmediğini anlayabiliriz, tanrıya bağlı, tanrının töresine uyan beğler bunun dışında bir güce, kendisi gibi yaratılmış hiçbir varlığa kendini kul, köle olarak

hissetmeyen biridir, her Türk hakanından erine kadar bu düşüncededir. Bu nedenle hakan ile normal er arasında hiçbir fark ve ayırım söz konusu olmamıştır. Bilinçaltımız Türk bodununa bağlı Türk ırkına mensup olan kişilerin hilekâr, sahtekâr ve aldatıcılık gibi basit insan meziyetlerinde hiçbir zaman olmadıklarını anlayabiliriz. Ancak erkek kardeşlerin arasını bu tür özelliği sahip birliklerin, milletlerin bozabileceğini, beylerle halkı kışkırtarak bozgunculuk yapanlara karşı bir tür insanlık dışı davranışları bilmediklerinden bu tür sorunların ortaya çıkardığı krizi yönetmekte eksiklikler olduğunu anlayabiliriz.

2.4. türük beğler türük atın ᠪᠢᠨᠬᠠᠨ : ᠪᠢᠨᠬᠠᠨ ᠪᠡᠭᠡᠯᠢᠷ ᠲᠦᠷᠦᠬᠦ ᠲᠠᠨ [KT D7]:

Türk beylerinin çeşitli ad ve unvan kullandıklarını, bu ad ve unvanları yine geleneğe bağlı olarak yaşamları süresince bu birliğe gösterdikleri yarar ve çaba ölçüsünde kazandıklarını söyleyebiliriz.

2.5. türük kara kamag bodun ᠲᠦᠷᠦᠬᠦ ᠬᠠᠮᠠᠭ ᠪᠣᠳᠤᠨ : ᠲᠦᠷᠦᠬᠦ : ᠬᠠᠮᠠᠭ [KT D8/9]:

Bu ibarede geçen “kara [ᠬᠠᠷᠠ]” kelimesi, abidelerle ilgili çalışma yapan bilginler tarafından “avam, halk, kara” anlamlarıyla kullanılmıştır. Aynı kelime Kutadgu Bilig’de hem “halk” hem de renk anlamıyla kullanılmıştır. [Cemiloğlu, 2016: 22b] Kelime tarih boyunca da “kudret, kuvvet, şiddet” anlamına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Kelimenin mecaz olarak da “bir şeyi şiddetli bir halle yaşamak, hissetmek” anlamıyla kullanılmıştır. “Kamag [ᠬᠠᠮᠠᠭ]” kelimesi metinlerde “bütün, hep” anlamıyla kullanılmıştır [Cemiloğlu, 2016: 25]. Altay kavimlerinde, Çinlilerde “kara”, “kızıl”, “kök [mavi]” ve “ak” kelimeleri dört temel yönü göstermek için de kullanıldığını bugün yapılan araştırmalar ortaya koymaktadır. Yüzü doğuya yönelince güney sağda, batı arkada, kuzey solda kalır. Doğu zamanca sabaktır ve yön olarak öndür. Yani Güneşin doğuşu istikametindedir. Mevsim olarak ilkbahar-doğustur. Renk olarak köktür. Kök Tanrı sembolüdür. Dört unsurdan havayı temsil eder. Güney zamanca yazdır. Taraf olarak sağdır, renk olarak kırmızıdır. Zamanca gelecek, cins olarak ise erkektir. Yukarıyı da simgeler. Dört unsurdan ateşi temsil etmektedir. Batı zamanca gecedir. Renk olarak beyazdır.

İstikamet olarak arkadır. Mevsimce sonbahardır. Olumsuzdur. Geçmişini sembolize etmektedir. Cins olarak dişidir. Mevsim olarak kışıdır. Olumsuzdur. Dört unsurdan toprağı temsil eder. [Nerimanoğlu, 2015; 230] Altay kavimlerinde Batı su, Doğu hava, Kuzey toprak, güney ateş.

Sonuç

Orhun abideleri Türk dili yadigarlarının büyük bir öneme haiz en önemli milli bir hazinelerindedir. Bilim dünyasına sunulduğundan bu yana 125 yıl geçmiştir. Türk dilinin en eski millî diline ait bu belgeler üzerine şimdiye kadar bir kütüphaneyi dolduracak kadar araştırma yapılmış olması gerekirdi. Ancak abidelere üzerine çok az çalışma yapılmamasına rağmen öelişmeler bu alanın dünya çapında bilim otoriteleri tarafından yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar bu nedenle çok değerlidir.

Son zamanlarda Türk dünyasının değişik bölgelerinden bilim adamlarının abideler üzerine yaptığı çalışmalar sevindiricidir. Abideler üzerine yapılan çalışmalar değişik bilim dallarını da kapsamalıdır.

Bilinç-üstü ve bilinç-altı algılarla, özellikle asırlarca genetik DNA'mıza kazınmış arketipler ışığında abidelerde geçen kelimeler değişik bakış açılarıyla incelenmeli ve değerlendirilmelidir. "Türk" adının geçtiğı bu en eski belgelerde Türk adının kullanıldığı bağlamların önemli olduğunu düşünmek gerekir. Köl Tigin kitabesinde 31 defa geçen "Türk" adını ve kavramını kullanmayı gerektiren cümleler bağlamında değerlendirilirken özellikle Türk adının buralarda kullanılma ihtiyacının ortaya çıkma sebeplerini de iyi araştırmak gerekir.

Türk adının metinlerde kullanılması algoritmik bir bütünlük oluşturmak amacıyla yazılmış olabilir. Bunun önemli amaçlarından biri Türk adının anlamını taşu ebediyen kaydetme düşüncensidir. İkincisi de "Türk" adının nesillere ebedi taşu ebediyen aktarabilmektir. Bunun altında da önemli bir amaç yatıyor olması gerekir.

Kaynaklar

Ahsen, Batur D., (2012), 1200 Yıllık Sürgün "Türk" Sözü'nün Hazin Serüveni, Selenge Yayınları, İstanbul.

Baykara, Tuncer, (1998), Türk Adının Anlamı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, An-

kara.

Baykara, Tuncer, (2006), Türk, Türklük ve Türkler, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, Ankara.

Cemiloğlu, İsmet, (2016), "Dilimizdeki 'Kara' kelimesi Hakkında", Milli Folklor sayı: 112, Ankara.

Ercilasun, Ahmet Bican, Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Gökalp, Ziya, (1976), Türk Töresi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Gülensoy, Tuncer, (2013), "Eski Türk Yazıtları'nın Kelime Hazinesi ve Bazı Okuma Sorunları Ölmez, Mehmet (2012), *Orhon - Uygur Hanlığı Dönemi- Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları (Metin - Çeviri - Sözlük)*", Bilge Su Yayıncılık, Ankara, 344s. ISBN: 9789944795463, Dil Araştırmaları, Sayı:13, Güz, Ankara.

Hassan, Ümit, (1985), Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Kafesoğlu, İbrahim, (1997), Türk Milli Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Kafesoğlu, İbrahim, "Tarihte Türk Adı", Türkler C.1, -ed. H.Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca.- Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2006.

Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lugat'it – Türk, yaz. Besim Atalay, Alaeddin Kral Basımevi, Ankara 1943, s. 674.

Mirkamal, Aydar (2015), "Kültegin ve Bilge Kağan Yazıtlarındaki İdi O[o]qs[u]z Sözü Üzerine" Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 4/1, Erzurum,

Nerimanoğlu, Kamil Veli, (2015), "Türkçe'de Yön-İstikamet Kavramının İfadesi", AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2015, Cilt:15, Yıl:15, Sayı: 4, Bolu.

Nutku, Uluğ, (2008), "Bilincin Üç "Şimdi"si", Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, Sayı:5 (2008 Bahar), Isparta.

Orkun, Hüseyin Namık, (2011), Türk Sözü'nün Aslı, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Temir, Ahmet, (1991), Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri Hayatı-İlmi Kişiliği-Eserleri Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.